

21

~~1064 2140~~

~~H C. 59~~

~~L 35~~ 210.

A SZOCIÁLIS FORRADALOM

I. SZOCIÁLIS REFORM ÉS SZOCIÁLIS FORRADALOM

IRTA:
KAUTSKY KÁROLY

A HARMADIK NÉMET KIADÁS
ALAPJÁN FORDITOTTA:
GARAMI ERNŐ

ÁRA 50 FILLÉR

Népszava könyvkereskedés kiadása. Budapest, VIII, Conti-utca 4. sz.

TARTALOMJEGYZEK :

Előszó az első kiadáshoz	5 oldal
Előszó a második kiadáshoz	7 „
1. A szociális forradalom fogalma	11 „
2. Fejlődés és forradalom	15 „
3. Az ókor és középkor forradalmai	24 „
4. A szociális forradalom a kapitalizmus kor- szakában	30 „
5. Az osztályellentétek enyhülése	38 „
6. A demokrácia	63 „
7. A szociális forradalom formái és fegyverei	77 „

Ez az írás az *amsterdami szocialista olvasóegylet* kezdeményezésének köszönheti létrejöttét. Ez az egyesület, amely többnyire akadémikusokból áll, meghívott, hogy ott és Delftben tartsak előadást. Miután mindkét város elvtársai elfogadták ugyanazt a tárgyat: „A szociális forradalom“, én azonban magamat megismételni nem akartam, két külsőleg egymástól független, gondolatmenetükben azonban egymással összefüggő előadásra osztottam tárgyat: „Reform és forradalom“ és „A szociális forradalom után“.

Az egyesület ezt a két előadást nyomtatásban óhajtotta megjelentetni. Ez ellen természetesen nem volt semmi kifogásom, de már magának a terjesztésnek az érdekében jobbnak találtam, hogy valamely német pártkiadó jelentesse meg, amihez az illetékes hollandiai elvtársak szívesen járultak hozzá.

Ami itt nyomtatásban megjelenik, az nem gyorsírói följegyzése az előadásoknak. Papírravetés közben több olyan gondolatot fűztem bele, amelyet, hogy tulságosan hosszadalmas ne legyek, az előadásokból ki kellett hagynom. De azért megmaradtam az előadások keretében és nem csináltam könyvet belőlük.

E munka célja kiviláglik önmagából és szükségtelen itt részletezni. Különösebb célja Hollandia számára annak a révén lett, hogy röviddel az előadások előtt, amelyeket ez évi április 22-én és 24-én tartottam meg, Piersen volt miniszter egy nyilvános gyűlésen azt állította és vitatta, hogy a proletárforradalomnak benső okok miatt hajótörést kell

szenvednie. Előadásaim közvetlen válaszszaal szolgáltak erre. A miniszter ur volt is olyan szives, hogy a második előadást meghallgatta; sokat jegyezgetett is, sajnos azonban nem szólalt fel.

A propagandának általános és helyi okain kívül azonban közönségemnek tulnyomóan akademikus jellege volt az, ami engem arra birt, hogy a szociális forradalmát ajánljam előadásom tárgyául. Hiszen közöttünk éppen az akademikusok azok, akik legnehezebben barátkoznak meg a forradalom gondolatával; így van ez legalább Németországban. Igaz, hogy Hollandiában ugylátszik másként áll a dolog: ottani közönségem hangulata kellemes meglepetés volt számomra. Előadásaim nem találtak ellentmondásra, csak helyeslésre. Remélem, hogy ezt nem kell egyedül a nemzetközi udvariasság számlájára írnom. Hiszen Hollandia akademikusai között találjuk a marxizmus legderekabbar képviselőinek egész sorát.

Nem óhajtok egyebet, minthogy fejtegetéseink ugyanarra a hozzájárulásra találjanak a német elvtársaknál, mint a hollandiaiaknál. Kedves kötelességem, hogy az utóbbiaknak e helyen is mégegyszer köszönetet mondjak azért a barátságos fogadtatásért, amelyben részesítettek.

Berlin-Fridenau, 1902 június 2.

K. Kautsky.

Csak négy esztendeje, hogy ezt a füzetet papírra vettem és mégis a történelmi eseményeknek egész sokasága tornyosul az akkori és mostani napok közé. mindenekelőtt pedig: az orosz forradalom. A viszonyok és felfogások átalakulásának nagyságáról ezen arasznyi időben a legjobban az a változás ad fogalmat, amely beállott a pártnak a tömegsztrájkról való fölfogásában. Ennek a füzetnek első kiadásában csak egyéni véleményemet fejeztem ki, amikor a sztrájknak ezt a módját a proletár osztályharc hatásos fegyverének mondtam; hiszen akkoriban ez a fegyver az elvtársak nagy többsége számára még csak „generális ostobaság”-számba ment. Ma azonban az előbbi álláspontot pártunk magától értetődőnek tekinti. Az ilyen hihetetlenül gyors véleményátalakulás sohasem következhet be pusztán logikai érvelés hatása alatt, hanem mindig csak a tények leküzdhetetlen logikájának erejénél fogva.

Noha a helyzet 1902 óta rendkívül megváltozott éppen azon a téren, amelyről itt szó van, mégis semmi lényeges változtatni valót nem találtam munkámon annak a kivételével, hogy sok mindenről, amiknek bekövetkeztét akkor még csak vártam, ma már nem mint valószínűségekről kell beszélnem, mert azok azóta megvalósultak. Ide tartoznak a tömegsztrájk már említett elismerése mellett az orosz-japán háború és annak következményei. Az orosz forradalom ezenkívül alkalmat adott egy hosszabb betoldásra is, amelyben leírtam e forradalom kezdete és befejezése között való különbséget Oroszországban és Nyugat-európában.

Csak két kérdésben kellett az 1902. évi álláspon-
tomat feladni.

Ma már nem állitható ugyanazzal a határozott-
sággal, mint akkor, hogy a fegyveres lázadás és
barrikádharc az elkövetkezendő forradalomban
nem fog többé döntőszerepet játszani. Tul nyomaté-
kosan bizonyítanak ez ellen a moszkvai utcai harc
tapasztalatai, ahol egy maroknyi csapat egy hétnél
hosszabb ideig állott barrikádharcban egy egész had-
sereggel szemben és győzött volna, ha más városok
forradalmi mozgalmának kudarca nem tette volna
lehetővé a hadsereg olyan megerősítését, hogy végül
is rettentő tulerő állott a lázadókkal szemben. Igaz,
hogy a barrikádharcnak ez az aránylagos sikere csak
azért volt lehetséges, mert a város lakossága erőtel-
jesen támogatta a forradalmárokat és a csapatok tel-
jesen demoralizáltak voltak. De vajjon ki állithatná
határozottan, hogy az ilyesmi Nyugateurópában
lehetetlen? Az orosz katonáknál akaratnélkülibb,
gépiesebb eszközök mindeddig nem akadtak; e tekin-
tetben bátran mérkőzhettek a köpenicki hős báb-
jaival. Azonban a szerencsétlenül végződött háboru
és a katonáknak saját népük ellen való éveken át
tartó hajszolása végre aláásták ezt a vak engedelmes-
séget is.

A második változtatás, amelyet tennem kellett,
az angol munkásra vonatkozik. Amit az első kiadás-
ban az ő politikai vakságáról és politikai tehetetlen-
ségéről mondtam, arról ebben a kiadásban már nem
szólhatok mint olyan jelenségről, amely általános
érvényű, hanem csak olyanról, mint amely már eltü-
nőben van. Az orosz forradalom mellett az utolsó
esztendők egyik legnagyobb eseménye az önálló
angol munkáspárt megalakulása és egyik legbáto-
ritobb jele annak, hogy milyen gyorsan haladunk
előre. Valószínű, hogy most már veszedelembe jut a
liberalizmusnak még megmaradt legerősebb vára is
és az elé a kérdés elé kerül, hogy vagy adja meg
magát a proletariátusnak, vagy keressen segítő-

csapatokat a reakciónál, ami ugyan lehetővé tenné a liberálisoknak, hogy egy ideig megtartsák pozíciójukat, ami azonban annál bizonyosabban vezetne el olyan katasztrófákhoz, amelyek során végül Anglia politikai hatalmát is az erőszakos proletárforradalom rohamra fogja meghódítani.. Az osztályellentéteknek angliai kiélesedése, amelyekre az első kiadásban utaltam, azóta jelentős fejlődést tett meg.

Azok a változtatások tehát, amelyeket tennem kellett, egyáltalában nem jelentik föladását vagy csak gyöngítését is azoknak az elveknek, amelyeket itt kifejtettem, hanem ellenkezően, úgy látom, hogy füzetem első megjelenése óta a fejlődés azokat még jobban megerősítette, mint valaha.

Berlin-Fridenau, 1906 október.

K. Kautsky.

Sari Antol.

1914.

1. A szociális forradalom fogalma.

Kevés annyira megvitatott fogalom van, mint a forradalomé. Ezt részben annak tulajdoníthatjuk, hogy egy sem áll annyira ellentétben meglévő érdekekkel és előítéletekkel, mint ez, részben azonban annak a körülménynek is, hogy kevés ilyen sokjelentőségű fogalom van.

Eseményeket rendszerint nem lehet olyan élesen körülhatárolni, mint dolgokat. Különösen így van ez társadalmi eseményeknél, amelyek végtelenül bonyolultak és annál bonyolultabbakká lesznek, minél tovább fejlődik a társadalom, vagyis minél sokszorosabbak lesznek az emberek együttműködésének formái. A legbonyolultabb események közé tartozik valamely szociális forradalom, vagyis az emberi együttműködés hagyományos formáinak tökéletes átalakulása.

Nem csoda, hogy ez a szó, amelyet mindenki használ, mindenki számára más értelmű és ugyanazok számára is különféle időkben más-más jelentőségű. Az egyik barrikádokat ért alatta, kastélyok fölégetését, guillotínokat, szeptemberi mérsárlásokat, minden elképzelhető borzalmasságok foglalatát. Mások szeretnék megfosztani ezt a szót minden tövisétől és csak észrevétlen, békés olyanforma nagy társadalmi átalakulások értelmében szeretnék használni, mint azok, amelyeket Amerika fölfedezése, vagy a gőzgép föltalálása teremtett.

E két szélsőség között még számos közbeeső álláspont van.

Marx „A politikai gazdaságtan kritikája” című

művének előszavában szociális forradalomnak a társadalom egész jogi és politikai felső építményének azt a hol gyorsabb, hol lassabb átformálását nevezi, amely gazdasági alapépítményeinek átalakulásából származik,

Ha magunkévá tesszük ezt a fogalommeghatározást, akkor a szociális forradalom fogalmából előre is kivesszük „a gazdasági alapépítmény átalakulását”, például azt, amelyet a gőzgép, vagy Amerika fölfedezése teremtett. Ez az átalakulás nem maga a forradalom, hanem az *oka* a forradalomnak.

Azonban a szociális forradalom ezen meghatározásánál nem szeretnék megmaradni. Lehet a forradalmat szűkebb értelemben is fölfogni. Akkor azután a társadalom jogi és politikai felső építményeinek nem minden átalakulása jelent forradalmat, hanem annak csak egy *bizonyos formája*, csak egy *bizonyos módszere*.

Minden szocialista törekszik a tágabb értelemben vett szociális forradalomra, mégis vannak szocialisták, akik elvetik a *forradalmat* és akik a szociális átalakulást csak a *reform* útján akarják elérni. A szociális forradalommal szembehelyezik a szociális reformot. Ez az ellentét az, amelyet sorainkban ma vitatnak. Csak erről a szűkebb értelemben vett szociális forradalomról, a szociális átalakulásnak egy bizonyos módszeréről akarok itt szólni.

A reform és a forradalom közt meglévő különbség nem abban áll, hogy az egyik esetben erőszakot alkalmaznak, a másokban nem. Minden jogi vagy politikai rendszabály: hatalmi rendszabály, amelyet az állam hatalma érvényesít. A hatalom érvényesítésének bizonyos módjai — utcai harcok vagy kivégzések — sem alkotják a forradalom és a reform ellentétjeinek lényegét. Ezek sajátos körülményekből származnak, nem szükségszerűen vannak forradalmakhoz kapcsolva és lehetnek reformmozgalmak kísérői is. A harmadik rend képviselőinek francia *nemzetgyűléssé* való alakulása 1789 június 17-én nagy

jelentőségű forrása. Átmozgást volt minden külső erőszaktétel nélkül. Ellenben ugyanaz a Franciaország 1774-ben és 1793-ban nagy lázadások színhelye volt azzal az egyedüli és éppenséggel nem forradalmi céllal, hogy olyan kenyéradót vívjának ki, amely a kenyérdrágaságnak véget vessen!

Az utcai harcokra és kivégzésekre, mint a forradalom jellegzetességeire való hivatkozás egyuttal utalás arra a forrásra is, amelyből tanulságot meríthetünk a forradalmak lényegére nézve. Az a nagy átalakulás, amely Franciaországban 1789-ben kezdődött, a forradalmak klasszikus típusává lett. Erre gondolunk mindenekelőtt, ha forradalomról beszélünk. Rajta tanulmányozhatjuk legjobban a forradalom lényegét és a reformhoz való ellentétét is. Ezt a forradalmat a reformtörekvések egész sora előzte meg — közöttük legnevezetesebbek Turgot-éi —, olyan kísérletek, amelyek sok tekintetben ugyanarra törekedtek, amit később a forradalom valósított meg. Mi különböztette meg Turgot reformjait a forradalom hasonló rendszabályaitól? E két esemény között történt meg az, hogy *a politikai hatalmat egy új osztály hódította meg*. Ez alkotja a forradalom és a reform között való lényeges különbséget. Az olyan rendszabályok, amelyek arra törekszenek, hogy a társadalom jogi és politikai felső építményeit hozzáalkalmazzák a megváltozott gazdasági feltételekhez: *reformok*, ha olyan osztályok vitték őket keresztül, amelyek a társadalmon politikailag és gazdaságilag addig is uralkodtak; reformok akkor is, ha nem önként adódtak, hanem az elnyomott osztályok vagy a viszonyok hatalmának kényszerítő nyomása alatt. Ellenben az ilyen rendszabályok *forradalom* következményei akkor, ha olyan osztálytól származnak, amely addig gazdaságilag és politikailag elnyomott volt s amely most meghódítván a politikai hatalmat, a saját érdekében szükségszerűen arra kell azt használnia, hogy az egész jogi és politikai felső építményt többé-kevésbé gyorsan átformálja és a tár-

sadalmi együttműködésnek új formáját teremtsé meg.

Az államhatalomnak valamely addig elnyomott osztálytól való meghódítása, vagyis a *politikai forradalom*, lényegbe vágó jellegzetessége tehát a szűkebb értelemben vett *szociális forradalomnak*, ellentétben a szociális *reformmal*. Aki a politikai forradalmat, mint a szociális átalakulás eszközét elvileg elveti és ezeket az átalakulásokat korlátozni akarja olyan rendszabályokra, amelyeket el lehet érni az uralkodó osztályoktól, az *társadalmi reformátor*, bármennyire álljon is az ő társadalmi ideálja ellentétben a fennálló társadalmi formával. Ellenben mindenki forradalmár, aki arra törekszik, hogy egy addig elnyomott osztály meghódítsa az államhatalmat. Ezt a jellegét nem veszíti el azzal, ha ezt a meghódítást előkészíteni és siettetni akarja olyan társadalmi reformokkal, amelyeket az uralkodó osztályoktól kikényszeríteni igyekszik. Nem a társadalmi reformokra való *törekvés* különbözteti meg a társadalmi reformátort a társadalmi forradalmártól, hanem az ezekre való kifejezett *korlátozódás*. Másrészt csak abból a *politikai forradalomból* lesz *szociális forradalom*, amely egy addig *társadalmilag elnyomott osztálytól indul ki*, olyan osztálytól, amely kénytelen a maga politikai fölszabadítását a maga társadalmi fölszabadításával teljessé tenni, mert hiszen eddigi társadalmi helyzete ki nem egyenlíthető ellentétben áll politikai hatalmával. Az uralkodó osztályok között lévő bármilyen viszály, bármennyire öltse is magára a polgárháboru erőszakos formáit, nem szociális forradalom.

Csak az így értelmezett szociális forradalmat fogjuk az itt következőkben tárgyalni.

2. Fejlődés és forradalom.

A szociális reform lehet igen jól összeegyeztethető az uralkodó osztályok érdekeivel és minden bizonynyal bántatlanul hagyja azok pillanatnyi társadalmi hatalmát, sőt körülmények között azt még meg is erősítheti. A szociális forradalom ellenben már kezdettől fogva sem egyeztethető össze az uralkodó osztályok érdekeivel, mert hiszen minden körülmények között hatalmuk megsemmisítését jelenti. Nem csoda tehát, hogy a mindenkori uralkodó osztályok mindig gyalázták és megbélyegezték a forradalmat és hogy mihelyt veszélyeztetettnek látták helyzetüket, szembe szegeztek a szociális forradalom gondolatával a szociális reform gondolatát, amelyet éig magasztaltak, sokszor persze anélkül, hogy egyuttal földi valósággá is tették volna.

A forradalom ellen való érveket a mindenkor uralkodó felfogásból meritették. Amig a kereszténység uralkodott az emberek gondolkozásán, addig a forradalmat az istentől adott felsőbbség ellen irányuló lázadás gyanánt vetették el. Az új testaméntumban elegendő igazolást találtak erre nézve, mert az a római császárság korában keletkezett, abban a korszakban, amelyben az uralkodó hatalmak ellen való minden lázadás reménytelennek látszott és minden politikai élet megszűnt. Persze a forradalmi osztályok a régi testamentumot vonultatták fel ellene, amelyben még sok helyen az őseredeti parasztdemokrácia szelleme él.

Amikor azután az egyházi gondolkozást helyettesítették a jogival, a forradalmat a fönnálló jogrend erőszakos fölforgatásának minősítették; mi-

után pedig senkinek sincs joga a jog megsértésére: a forradalomra való jog tehát képtelenség s maga a forradalom mindenesetre jogtalanság. Azonban a fölszabadulásra törekvő osztályok képviselői a fönnálló, történelmivé vált joggal szembe szegezték azt a jogot, amelyre ők törekedtek, még pedig örök ész- és természetes jog, el nem tudajdonítható emberi jog gyanánt. Ez utóbbi jognak újból való meghódítása, miután nyilvánvalóan csak jogfosztás után veszhetett el, semmiképpen sem lehetett maga is jogfosztás, még akkor sem, ha forradalom után történik.

Az egyházi jelszavak ma már nem hatásosak, legkevésbé a forradalmi néprégeknél. De a történelmi jogra való hivatkozás is elvesztette erejét. A mai jognak és a mai kormányoknak forradalmi eredete sokkal ifjabb, semhogy hivatkozniok lehetne a legitimitásra. Nemcsak Franciaország kormányai, hanem Olaszország, Spanyolország, Bulgária, Anglia, Belgium, Hollandia uralkodóházai is forradalmi eredetűek; a bajor, a württembergi és a szász király, a badeni és hesseni nagyhercegek nemcsak címeiket, hanem országuk földjének tekintélyes részeit is Napoleonnak, e forradalmi parvenü védelmének köszönhetik. A Hohenzollernok trónok roncsain jutottak mai helyzetükhöz és a Habsburgok is meghajoltak a magyarok forradalma előtt. Andrássy, az 1852-ben in effigie (képletesen) fölakasztott felségáruló 1867-ben miniszterré lett, anélkül, hogy az 1848-iki magyar nemzeti forradalom eszméihez hűlenné vált volna.

Maga a burzsoázia erősen részese volt a történelmi jog mindezen összetörésének. Mikor azután uralkodó osztállyá lett, nem igen ítélhette el ugyan-ezen jognak a nevében a forradalmat, bár jogbólcsészei minden lehetőet elkövettek, hogy a természeti és a történelmi jogot egymással összeegyeztessék. Hatásosabb érveket kellett a forradalom megbélyegzésére keresniök és meg is találták őket az új,

velük együtt uralkodóvá lett *természettudományi* gondolkodásmódban. Mindaddig, amíg a burzsoázia is forradalmi volt, mindaddig a természettudományban (geológia és biológia) a *katasztrófa-elméletek* uralkodtak, amelyek abból indultak ki, hogy a természet fejlődése hirtelen, nagy ugrásokban történik. Amikor a polgári forradalom befejeződött, akkor a katasztrófa-elmélet helyére az a fölfogás lépett, hogy a fejlődés fokozatos, észrevehetetlen s hogy a versengés harcainak során bekövetkező számtalan apró fejlődésnek és alkalmazkodásnak egymásrahalmazódásából keletkezik. A forradalmi burzsoáziához közel állott annak a gondolata is, hogy a természetben is vannak katasztrófák, a konzervatív burzsoázia ezt a gondolatot oktalannak és természetellenesnek találta.

Ezzel persze nem akarjuk azt mondani, hogy a természettudósokat az ő mindenkori elméleteik dolgaiban közvetlenül befolyásolta a burzsoázia politikai és szociális szükséglete. Éppen a katasztrófa-elmélet képviselői voltak néha nagyon reakciósak és tartottak távol minden forradalmi gondolkozástól.azonban akaratlanul is mindenkit befolyásol annak az osztálynak a gondolkozásmódja, amelyben él és belőle mindenki belevisz valamit tudományos nézetébe. Darwinról határozottan tudjuk, hogy természettudományos hipotéziseit erősen befolyásolták Malthusnak, a forradalom ezen határozott ellenségének gazdasági nézetei. Kétségtelenül az sem véletlen, hogy az evolúció, a fejlődés elméletei (Lyell, Darwin) Angliából származnak, abból az országból, amelynek története 250 esztendő óta csak olyan készülő forradalmakat mutat föl, amelyek élet az uralkodó osztályok mindenkor idején el tudták venni.

Természetes, hogy valamely nézet helyes vagy helytelen volta mellett semmit sem bizonyít függőlege azon osztályok hangulatától, amelyekből származik. Ellenben, igenis, ezen osztályok hangulatától függ történelmi sikere. Ha a fejlődés új elméletei hamarosan lelkes fogadtatásra találhatnak olyan széles

néprétegekben, amelyeknek egyáltalán nem volt módjuk arra, hogy megvizsgálják őket, akkor ennek az az oka, hogy mélyen átérzett szükségleteknek felelnek meg. Az egyik oldalon — s ez tette őket a forradalmi rétegek számára is értékesekké — a régi katasztrófa-elméleteknél sokkal alaposabban tüntették el az olyan természetfölötti hatalomban való hit szükségességét, amely a teremtés aktusaival lépésről-lépésre alkotja meg a világot; a másik oldalon — és ezért nyerték meg leginkább a burzsoázia tetszését — minden forradalmat, minden katasztrófát természetellenesnek, a természet törvényeivel ellenkezőnek, tehát észszerűtlennek hirdettek. Aki mai nap tudományosan akar harcolni a forradalom ellen, az ezt az evolúciónak, a fejlődésnek természettudományos elmélete nevében teszi, amely azt hirdeti, hogy a természet nem ismer ugrást, hogy tehát a szociális viszonyok hirtelen átalakulása is lehetetlen, hogy a fejlődés csak azon apró változtatások és javítások összehalmozásának útján történhet, amelyeket a társadalomban szociális reformoknak nevezünk. Erről az álláspontból nézve a forradalom tudományellenes fogalom, amelyről tudományosan képzett emberek csak vállvonogatással beszélnek.

Erre lehetne azt is válaszolni, hogy nem szabad társadalmi és természeti jelenségeket egyszerűen párhuzamba vonni. Persze öntudatlanul az egyik fölfogás befolyást fog gyakorolni a másikra, mint azt éppen az előbb láttuk, ez azonban egyáltalán nem helyes és nekünk nem az a föladatunk, hogy az egyik terület törvényeit tudatosan közvetlenül átvigyük a másikra, hanem ellenkezően az, hogy ennek útját álljuk. Bizonyos, hogy az egyik terület vizsgáló módjainak és fölismerésének haladása a másik vizsgáló módjait és fölismeréseit is fejleszteni fogja, de az is bizonyos, hogy mindkét terület külön-külön olyan sajátos törvényeknek van alávetve, amelyek a másik számára érvénytelenek.

Már az élő és az élettelen természet dolgait is

szigoruan szét kell választanunk és senkinek sem jut eszébe, hogy külső hasonlatosság alapján olyan törvényt, amely az egyik számára érvényes, minden további nélkül átvigye a másokra. Például, hogy a nemi szaporodás és átöröklés problémáit egyszerűen a vegytani összetételek törvényeinek alkalmazásával akarja megoldani. Ugyanezt a hibát követjük el azonban, ha a természet törvényeit közvetlenül a társadalomra alkalmazzuk, például a versenyt a létért való küzdelemre való hivatkozással természeti szükségnek jelentjük ki, vagy pedig a természetes fejlődés törvényeiből a társadalmi forradalmak helytelenségére és lehetetlenségére következtetünk.

De még más válaszzsal is lehetne szolgálni. Ha a természettudományok régi katasztrófa-elméletei végleg el is tűntek, azok az új elméletek, amelyek a fejlődést pusztán apró, észrevétlen változások fölhalmozódásának tekintik, szintén mind több ellentmondásra találnak. Egyrészt erősödik a quietista-elméletekre, olyan konzervatív elméletekre való hajlandóság, amelyek az evolúciót is a legszűkebb határok közé szorítják, másrészt pedig arra kényszerítenek a tények, hogy a katasztrófáknak ismét nagyobb szerepet juttassanak a természetes fejlődésben. Ez egyaránt vonatkozik a Lyell-féle geológiai, mint a Darwin-féle organikus evolúcióra.

A régi katasztrófa-elméleteknek az új fejlődés-elméletekkel való szintézise, egységesítése keletkezik így, hasonlóan ahhoz a szintézishez, amelybe a marxizmus egyesítette őket. Amiként ez utóbbi különbséget tesz a lassu gazdasági fejlődés és a jogi és politikai felső építmények gyorsabb átalakulása között, azonképpen egynémely újabb biológiai és geológiai elmélet az apró és legapróbb átalakulások fölhalmozódása mellett elismeri a hirtelen, messzeható változások, a katasztrófák szerepét is, amelyek az előbbiekből keletkeznek.

Sajátságos példája ennek az a megfigyelés, amelyről de Vries a hamburgi természettudományos

gyűlésen beszámolt. Ő úgy találta, hogy a növény- és állat-fajok hosszú ideig változatlanok maradnak; egynémelyik végül elpusztul, ha megöregedett és többé nem felel meg a közben megváltozott életviszonyoknak. Más, szerencsésebb fajok szétrobbannak, mint ő magát kifejezte, hogy így számos új formának adjanak életet, amelyek közül egyik-másik megmarad és tovább szaporodik, a többiek pedig, amelyek az életfeltételeknek nem felelnek meg, elpusztulnak.

Nem szándékozom ezekből az újabb megfigyelésekből következtetést levonni a forradalom javára; ezzel ugyanazt a hibát követném el, mint azok, akik a fejlődéstudományból a forradalom helytelenségére következtetnek. Azonban ezek az itt vázolt megfigyelések legalább is annyit bizonyítanak, hogy maguk a természettudósok sem értenek egyet a katasztrófák szerepe dolgában a föld és a szerves lények fejlődése terén és hogy tehát már ezért is alapvető hiba volna, ha egyik vagy másik hipotézisükből (tudományos föltevésükből) látatlanul következtetéseket vonnánk le a forradalomnak a társadalmi fejlődésben való szerepére.

Ha azonban ezt mégis meg akarjuk tenni, akkor egy igen népszerű, általánosan ismert példára utalhatunk, amely szembeötlően bizonyítja, hogy a természet is tesz ugrásokat: a szülés folyamatára gondolok. A szülés aktusa ugrás. Egy csapásra abból a méhmagzathból, amely az anya szervezetének egy része, amely annak vérkeringésében vesz részt, amely tőle kap táplálékot, amely nem vesz lélegzetet — önálló emberi lény lesz, saját vérkeringése támad, lélegzik, kiabál, önmaga táplálkozik.

A szülés és a forradalom között való párhuzam azonban nem szorítkozik egyedül az esemény ugrásszerűségére. Ha közelebbről vizsgáljuk a dolgot, azt találjuk, hogy a szülésnél való ez az ugrásszerű átalakulás, a *funkciókra*, a test műveleteire szorítkozik. A *szervek* csak lassan fejlődnek és a fejlődésnek csak

egy bizonyos fokánál válik az az ugrás lehetővé, amely új funkciójukat egyszerre kiváltja. Ha ez az ugrás előbb történik meg, mielőtt a fejlődésnek ez a foka bekövetkezett, akkor nem a szerveknek új funkciója lesz az eredmény, hanem minden funkció megszűnése, az új lény halála. Másrészt a szerveknek az anya testében való fejlődése bármily sokáig folytathatna, sohasem juthatnának új funkciók megkezdéséhez a szülés forradalmi eseménye nélkül. A szervek fejlődésének bizonyos fokánál a szülés elkerülhetetlenné válik.

Ugyanezt látjuk a társadalomnál. A forradalmak itt is lassu fokozatos fejlődés eredményei. (Evolúcióké.) Itt is a társadalom szervei azok, amelyek lassan fejlődnek. Ami hirtelen, egy csapásra, forradalmian alakulhat át, azok a funkciói. A vasutak csak lassan fejlődtek, ellenben egy csapással lehet valamely kapitalista módon funkcionáló, egynéhány tőkés vagyonosodását szolgáló vasutból: szocialista módra funkcionáló, egyedül a közérdeket szolgáló vasutat csinálni. És aminthogy a szülésnél a gyermek valamennyi funkciói — a vérkeringés, a lélegzés, az emésztés — egyszerre forradalmosíttatnak, azonképpen kell az említett átalakulásnál a vasut valamennyi funkcióját egy időben, egy csapásra forradalmosítani, mert hiszen a legszorosabban összefüggnek egymással. Ezeket a funkciókat nem lehet egymásután fokozatosan államosítani, például ma a mozdonyvezető és fűtő funkcióját, néhány évvel később a pályaoőrökét, még később a pénztárosokét és könyvelőket stb. Ez a vasutnál egészen világos. De a vasut különféle funkcióinak fokozatos társadalmosításánál nem kevésbé értelmetlen volna ez valamely centralizált, központi szervezetű állam minisztériumánál. Ez szintén egységes szervezet, amelynek szervei kell, hogy együtt működjenek, egyik szervének funkcióit nem lehet megváltoztatni anélkül, hogy valamennyiét meg ne változzék. Valamely minisztérium egyes osztályainak a szociáldemo-

kráciától való lépésről-lépésre haladó meghódítása nem volna kevésbé különös, mint az olyan kísérlet, amely a szülés aktusát több — mondjuk — havonként egymásután következő szülési aktusokra akarná bontani, amelyek folyamán egy-egy szerv a méhmagzat állapotából az önálló gyermek állapotába hozatnék és emellett a gyermeket anyjával összekötve hagynák a köldökzsinóron mindaddig, amig megtanul járni és beszélni.

Viszont ha a vasut vagy a miniszterium kapitalista működésből nem is vihető át lépésről-lépésre, hanem csak egy csapásra s valamennyi szervével egyszerre szocialista működésbe, ez mégis csak valamennyi társadalmi szerv fejlettségének bizonyos fokán lehetséges, amire vonatkozóan persze a társadalomban nem lehet az anyai szervezet mintájára tudományosan megállapítani, hogy mikor következett be a szükséges érettség.

Másrészt azonban a szülés aktusa nem jelenti az emberi szervek fejlődésének lezárását, hanem a fejlődés egy új korszakának a kezdetét. A gyermek most új körülmények közé jut, amelyekben új szervei keletkeznek és már meglévő szervei bizonyos irányban tovább tökéletesednek. Szájában fogak nőnek, szemével megtanul látni, kezével fogni, lábai járnak, szájával megtanul beszélni ésatöbbi. A szociális forradalom sem jelentheti a szociális fejlődés befejezését, hanem csak kezdetét egy új fejlődésnek. A szociális forradalom egy csapásra társadalmi tulajdonná tehet valamely kapitalista gyárat. Azonban csak lassu, folytonos, fokozatos fejlődés során lehetne valamely egyhangu, visszataszító kényszer-munkát végeztető gyárból olyan helyet formálni, amely életvidám emberek jókedvű munkálkodásának derűs helye. A szocialista forradalom a meglevő mezőgazdasági nagyüzemeket is egy csapásra társadalmi tulajdonná tehetné, ahol azonban a mezőgazdasági kisüzem uralkodik, ott előbb meg kell teremteni a társadalmi, a szocialista mezőgazdasági

termelés szerveit és ez csak lassu fejlődés eredménye lehet.

Látjuk, hogy a szülés és a forradalom között való párhuzam meglehetősen messzemenő. Ez azonban persze nem bizonyítja azt, hogy tévednek azok, akik a természetre való hivatkozással a szociális forradalmat szükségszerűen oktalan és természetellenes valaminek mondják. Azonban, mint már mondtuk, nincs jogunk arra, hogy a természet jelenségeiből közvetlen következtetéseket vonjunk társadalmi jelenségekre. Nincs tehát jogunk arra, hogy ennek a párhuzamnak az alapján tovább menve, így következtessünk: Amiként minden állati lénynek egyszer szükségszerűen katasztrófán kell keresztülmennie, hogy a fejlődés magasabb fokára juthasson (a szülés aktusa, vagy a tojás áttörése), azonképpen a társadalom is csak katasztrófán keresztül emelhető föl a fejlődés magasabb fokára.

3. Az ókor és középkor forradalmai.

Hogy a forradalom szükségesség-e avagy sem, azt csak a társadalmi fejlődés tényeinek megvizsgálása alapján dönthetjük el és nem természettudományos párhuzamok segítségével. Azonban csak egy pillantást kell erre a fejlődésre vetnünk, hogy lássuk, hogy a szociális forradalom, az itt említett szűkebb értelemben, nem szükségszerű következménye minden szociális fejlődésnek. Már az osztályellentétek és a politikai hatalom keletkezése előtt való időben is volt társadalmi fejlődés, még pedig igen messzemenő. Abban az állapotban azonban a politikai hatalom meghódítása valamely elnyomott osztálytól, vagyis a szociális forradalom, természetesen lehetetlen volt.

De amikor az osztályellentétek és az államhatalom már meg is alakult, hosszú ideig sem az ókorban, sem a középkorban nem találunk olyasvalamire, ami a szociális forradalomról való fogalmainknak megfelel. Igaz, hogy találkozunk elkeseredett osztályharcokkal, polgárháborukkal, politikai katasztrófák sokaságával, de nem látjuk azt, hogy ezen katasztrófák bármelyike is gyökeresen és állandóan megváltoztatta volna a vagyoni viszonyokat és ezzel új társadalmi formát teremtett volna.

Ennek okait a következőkben keresem: Az ó- és a középkorban a gazdasági és politikai élet sulypontja a *községben* volt. Minden község egy önmagát minden lényegesebb vonatkozásban kielégítő közösség volt, amelyet csak vékony szálak kötöttek össze a külvilággal. A nagy államok csak a községek halmazatai voltak, amelyeket vagy valamilyen dinasztia, vagy egy, a többiek fölött uralkodó és őket ki-

zsákmányoló község kapcsolt össze. Minden községnek megvolt a maga sajátos gazdasági fejlődése, amely az ő sajátos helyi viszonyainak felelt meg és így megvoltak saját osztályharcai is. Azon idők politikai forradalmi elsősorban kommunális (helyi, községi) forradalmak voltak tehát és így már jó előre is lehetetlen volt valamely nagyobb terület gazdasági életének forradalommal való fölforgatása.

Minél kisebb valamely társadalmi mozgalomban résztvevő egyének száma, minél kevésbé tömegmozgalom az, annál kevésbé jut benne kifejezésre az általános jellegű, a törvényszerű, annál inkább jut benne tulsulyra az egyéni és véletlenszerű. Ez a körülmény kellett, hogy a különféle községek osztályharcainak különféleségét fokozza. Miután pedig ebben az osztályharcban nem tömegjelenségek érvényesültek, miután a törvényszerűt és általános érdekűt elnyomta az egyéni és véletlenszerű, nem szolgáltatott alapot az osztálymozgalmak társadalmi okainak és céljainak mélyebb fölismerésére. Bármily nagyszerűt alkottak is a görög bölcsesek, a tudományos politikai gazdaságtan fogalma idegen volt számukra. Aristoteles csak csonka töredékeket alkotott; amit a görögök és rómaiak alkottak gazdasági téren, az csak olyanféle utmutató volt a gyakorlati gazdálkodásban, nevezetesen a mezőgazdasági üzemből, mint aminőket Xenophon és Varro irtak.

Miután ilyenformán az egyes osztályok helyzetének mélyebb társadalmi okai rejtve maradtak és leplezve voltak helyi véletlenségek és egyes személyek működésével, nem volt csodálatos az sem, hogy az elnyomott osztályok is, mihelyt a politikai hatalmat meghódították, azt mindenekelőtt arra használták föl, hogy egyes személyeken és bizonyos helyi intézményeken tulajdonnak s nem jutottak ahhoz, hogy új társadalmi rendet teremtsenek.

Az ilyen forradalmi törekvéseknek gátul szolgáló legkomolyabb ok azonban a gazdasági fejlődés lassu-

sága volt. Ez a fejlődés egészen észrevétlenül történt. A parasztok és kézművesek olyaténképen dolgoztak, ahogyan azt nagyapáik és dédapáik kora óta megszokták; ami régi volt, ami bevált, az volt számukra a tökéletes és megfelelő. És ahol ujításra törekedtek, igyekeztek önmagukkal és a többiekkel elhitetni, hogy az csak valami elfelejtett régi módszerhez való visszatérés. A technika fejlődése nem teremtett új tulajdonjogi viszonylatok iránt érzett szükségletet, mert nem juttatott új termelőmódot uralomra, hanem csak a meglévőt tökéletesítette. Csak abból állott, hogy fokozta a társadalmi munkamegosztást. Egy ipar feloszlott többre. Azonban az új iparágak mindegyikében csakugy kézműves-szerűen termeltek továbbra is, mint a régiben és a termelőeszközök szerepe jelentéktelen maradt ugyanakkor, amikor döntő tényező a kézi ügyesség maradt. Igaz, hogy a parasztok és kézművesek mellett nagyüzemeket is találunk — a középkor utolsó idejében ipariakat is —, azonban ezeket rabszolgákkal tartották üzemben, akik a közösségen kívül állottak idegenek gyanánt. Ezek csak fényűző üzemek, amelyek nem tudnak jelentősebb gazdasági erőt kifejteni, legföljebb átmenetileg, kivételesen, olyan nagy háborúk idején, amelyek a parasztságot meggyöngítik és a rabszolgákat olcsóbbakká teszik. Magasabb gazdasági mód, új szociális ideál nem alakulhat ki a rabszolgagazdálkodásból.

Az ókorban és középkorban a tőke egyetlen formája az uzsora- és kereskedelmi tőke. Mindkettő okozhat időnként gyors gazdasági átalakulásokat. Azonban a kereskedelmi tőke is csak a régi iparoknak számos új iparra való szétbomlását és a rabszolgákat dolgoztató nagyüzem fejlődését segíthette; az uzsoratőke pedig csak elkorcsosítóan hatott a meglévő termelőmódokra, anélkül, hogy újakat alkotott volna. Az uzsoratőke ellen és a rabszolgákkal üzött mezőgazdasági nagyüzem ellen való harc időközönként olyan politikai harcokat okozott, amelyek

a mai idők szociális forradalmaihoz hasonlítanak. Céljuk azonban sohasem valamely társadalmi ujtás volt, hanem mindenkor csak az előző állapotok visszaállítása. Így volt ez a Solon-féle adósságtörlesztésnél (Seisachtheia), amelyet az attikai parasztok számára léptetett életbe és így volt a római parasztok és proletárok azon mozgalmainál, amelyeket a két Gracchusról neveztek el.

Mindezen okokhoz, a gazdasági fejlődés lassúságához, a mélyebb társadalmi összefüggések fölismerésének hiányához, a politikai életnek számos, különféle községben való szerteforgácsolódásához hozzájárult még a klasszikus ókorban és részben a középkorban is az a körülmény, hogy a föltörekvő osztályok lenyügzésére szolgáló hatalmi eszközök aránylag jelentéktelenek voltak. Bürokrácia nem volt, vagy legalább is ott nem, ahol még élénk politikai élet uralkodott és erőteljesen vívtak osztályharcokat. A római korban például a bürokrácia csak a császárság idején keletkezett. Az egyes községek beléletének viszonyai és egymással való érintkezésük egyszerű, könnyen áttekinthető volt, olyan, amely különös szaktudást nem tett szükségessé. Az uralkodó osztályok az állam igazgatásához szükséges férfiakat a maguk soraiban könnyen megtalálták annál is inkább, mert azokban az időkben az uralkodás szabad időt és nyugalmat is jelentett, amelyet művészi, bölcsészeti és politikai tevékenységre használtak föl. Az uralkodó osztályok nemcsak uralkodtak, hanem kormányoztak is.

Másrészt pedig a néptömeg még sem volt egészen védtelen. Éppen a klasszikus ókor legszebb idején uralkodott a milícia rendszere. Minden állampolgár fegyvert viselt. Ilyen körülmények között az osztályok hatalmi viszonyainak csekély eltolódása elegendő volt arra, hogy új osztály kerüljön hatalomra. Az osztályellentétek ilyen körülmények között nehezen élesedhettek ki annyira, hogy az elnyomott osztályokban az a gondolat verhessen gyö-

keret, hogy minden meglévőt tökéletesen fölforgasson, az elnyomó osztályokban pedig nem fejlődhetett ki rendszeres, csökönyös ragaszkodás kiváltásáig. Ez is azt eredményezte, hogy — mint már mondtuk — a politikai forradalmak csak egyes visszasságok és egyes személyek eltüntetésére irányultak; eredményezte azonban azt is, hogy az efajta forradalmaknak megegyezések útján való elkerülése nem tartozott a ritkaságok közé.

A modern nagy államok között Anglia az, amely a középkorhoz, ha nem is gazdaságilag, de politikai formáit tekintve, a legközelebb áll; bürokráciája és militarizmusa a legkevésbé van kifejlődve és olyan arisztokráciája van még, amely nemcsak uralkodik, hanem kormányoz is; ennek megfelelően ez a nagy állam az, amelyben az elnyomott osztályok törekvése leginkább csak egyes visszasságok megszüntetésére irányul, ahelyett, hogy az egész társadalmi rendszer ellen intéződne és ez az állam az, amelyben forradalmaknak megegyezések útján való elkerülése a leginkább van gyakorlatban.

Ha a nép általános fölfegyverzettsége nagy szociális forradalmakat nem is segített elő, annál inkább lehetővé tette, hogy az osztályok kisebb jelentőségű alkalmaknál is fegyveresen lépjenek föl egymással szemben. Erőszakos lázadásokban és polgárháborúkban nincs hiány sem az ókorban, sem a középkorban. Gyakran igen nagy volt az a gyűlölet, amellyel a harcokat megvívták s nem ritkán a legyőzöttek száműzéséhez, vagyonuk elkobzásához, sőt mi több, elpusztításukhoz vezet. Aki az erőszakosságban a szociális forradalom ismertető jelét látja, az ezekben az időkben számos forradalomra fog bukkani. Aki azonban csak ott lát forradalmat, ahol a politikai hatalomnak egy addig elnyomott osztálytól való meghódításának az a következménye, hogy a társadalom jogi és politikai felső építménye, nevezetesen a tulajdon jogviszonyai átformálódnak, az nem fogja ezeket forradalmaknak tekinteni.

A szociális fejlődés ott darabosan és lökésszerűen történik és nem nagy, hanem számos, apróra szétforgácsolódó, látszat szerint össze nem függő, gyakran megszakadó, mindig újból kiújuló katasztrófák formájában és tulnyomóan öntudatlanul megy végbe. Az akkori idők legnagyobb társadalmi átalakulása, a rabszolgaságnak Európából való eltűnése, olyan észrevétlenül történt, hogy az akkori idők emberei ezt a jelenséget föl sem jegyezték és ma kénytelenek vagyunk föltevések segítségével újra megkonstruálni.

4. A szociális forradalom a kapitalizmus kor- szakában.

Egészen másként alakulnak a dolgok, mihelyt kifejlődik a kapitalista termelőmód. Messzire vezetne és közismert dolgok ismétlését jelentené, ha egész szerkezetét s minden következményét itt ki akarnám fejteni. Elég annyi, hogy a kapitalista termelőmód megalkotja a modern államot, amely végét veti a községek és kerületek politikai önállóságának, amivel egyidőben megszűnik gazdasági önállóságuk is. Mindegyik az egésznek válik egy részévé; külön jogait, sajátosságait elveszítik, kiegyenlítődnek és ugyanazon törvényhozásnak, ugyanazon adóknak, ugyanazon törvényszékeknek, ugyanazon közigazgatásnak válnak alárendeltjeivé. A modern államnak ezért törekednie kell arra, hogy nemzeti állammá legyen és így a többi egyneműséghez hozzákapcsolja a nyelv egyneműségét is.

Az államhatalom befolyása a társadalmi életre az ókorhoz és középkorhoz képest most egészen megváltozik. A modern nagy állam minden jelentősebb politikai átalakulása rögtön mélységesen, egységes módon és egy csapásra befolyásol egy óriási társadalmi területet is. A politikai hatalomnak valamely elnyomott osztálytól való meghódítása már ennél fogva is szükségszerűen egészen más szociális hatásokat vált ki, mint ennek előtte.

Ehhez járul az, hogy a modern állam hatalmi eszközei rendkívüli módon megnövekedtek. A kapitalizmus technikai forradalma kiterjed a fegyvertechnikára is. A fegyverek a reformáció óta mind tökéletesebbek, de mind drágábbak is lettek; az

államhatalom kiváltságává váltak. Már ez egymaga is elválasztja a hadsereget a néptől még ottan is, ahol általános hadkötelezettség van, ha azt nem egészíti ki a nép általános felfegyverzése, ami ezideig semmiféle nagy államban még nincs meg. A hadseregnek így mindenütt olyan hivatásos katonák a vezetői, akik elkülönülnek a néptől és kiváltságos osztályként állnak vele szemben.

A modern központosított államok gazdasági hatalmi eszközei is óriásiak azonban a mult államokéi mellett. Olyan óriási terület gazdagságát ölelik föl, amelyeknek technikai segítőeszközei az ókor legmagasabb rendű kulturáit is messze maguk mögött hagyják.

És emellett a modern államoknak olyan központosított bürokráciájuk van, mint amilyen eddig egyetlen államnak sem volt. A modern államhatalom föladatai oly rendkívüli módon megnövekedtek, hogy messzemenő munkamegosztás és magas szakképzettség nélkül lehetetlen győzni. Viszont a kapitalista termelőmód megfosztja az uralkodó osztályokat attól a sok szabad idejüktől, amellyel valaha rendelkeztek. Ha ők maguk nem is termelnek, hanem a termelőosztályok kizsákmányolásából élnek, mégsem semmittevő kizsákmányolók. Hála a versenynek, a mai gazdasági élet ezen hajtóerejének, a kizsákmányolók kénytelenek arra, hogy egymás ellen pihenés nélkül a legkiméritebb harcokat vívják, amelyek a vereséget szenvedőt teljes pusztulással fenyegetik.

A kapitalistáknak tehát nincsen sem idejük, sem nyugalomuk, sem előképzettségük a művészi és tudományos munkálkodásra; még az állam igazgatásában való rendszeres részvétel előfeltételei is hiányoznak náluk. A művészetekkel és tudományokkal együtt már az állam igazgatása sem marad az uralkodó osztályok foglalkozása. Ezeket a tevékenységeket bér munkásoknak, bürokratáknak engedik át. A kapitalista osztály uralkodik, azonban nem kormányoz. Megelégszik annyival, hogy uralkodik a kormányon.

Ugyanennyivel megelégedett már előbbazüllő feudális nemesség is, amely az udvari nemesség formáját öltötte magára. Ami azonban a feudális nemességnél a züllésnek, társadalmi funkcióiról való lemondásnak volt a következménye, az a kapitalista osztálynál éppen a maga szociális föladataiból folyik és lényegéhez tartozik.

Az efajta óriási államhatalomnak a segítségével sokáig megtarthatja uralmát valamely osztály még akkor is, ha már fölösleges, sőt mi több, ha már károsná vált. És minél erősebb valamely államhatalom, annál gyakrabban fog az uralkodó osztály reá hivatkozni, annál csökönyösebben fog kiváltságaihoz ragaszkodni, annál kevésbé lesz hajlandó engedményekre. De minél hosszabb ideig őrzi így meg hatalmát, annál élesebbekké kell az osztályellentéteknek válniuk, annál rikitóbbá kell lennie, ha végül mégis csak elkövetkezik, a politikai összeomlásnak, annál mélyebbre kell hatolniuk azoknak a szociális átalakulásoknak, amelyek belőle következnek, annál inkább kell valamely elnyomott néposztály politikai hatalomra jutásának szociális forradalomná válnia.

Ezzel egyidőben azonban a harcoló osztályok is mindinkább tudatára ébrednek politikai harcaik társadalmi következményeinek. A kapitalista termelőmód idején a gazdasági fejlődés irama rendkívül meggyorsul. Azt a gazdasági átalakítást, amelyet a fölfedezések korszaka indított meg, a gépnek az iparba való bevitele folytatta. Gazdasági viszonyaink azóta állandó változásnak vannak alávetve, még pedig nemcsak a régiek gyors megsemmisítése, hanem az ujnak gyors megteremtése révén is. A réginek, a hagyományosnak fogalma már nem jelent egyet a kipróbáltkak, a tiszteletre méltóknak, a sérthetetlennek a fogalmával. Sőt, egyjelentőségüvé válik a tökéletlennel, a ki nem elégitővel, az idejét multtal. Ez a fölfogás a gazdasági életből a művészetekbe, a tudományokba és politikába is átültetődik. Mig azelőtt

vizsgálódás nélkül ragaszkodtak mindahhoz, ami régi, addig most szívesen vetik el minden vizsgálódás nélkül is csak azért, mert régi. Mind rövidebb és rövidebb lesz az az idő, amely elegendő ahhoz, hogy valamely gép, intézmény, elmélet vagy művészi irányzat régivé és idejétmülttá legyen. És míg azelőtt abban a tudatban, hogy az örökkévalóság számára alkotnak, olyan odaadással dolgoztak, amilyent ez a hit adhat, addig ma a pillanat muló hatása számára, ennek a tudatnak minden könnyelműségével teremtenek. És így az, amit ma alkotnak, gyakran nemcsak a divat szempontjából, hanem valóban is rövidesen hasznavehetetlenné, idejétmülttá válik.

Az új dolgok azok, amelyeket leghamarább figyelnek meg és legbehatóbban vizsgálnak. A hagyományos és hétköznapi magától értetődőnek tekintik. Bizonyos, hogy az emberek hamarabb gondolkodtak a napfogyatkozás okairól, mint a nap keltének és nyugtának magyarázatáról. Ilyenformán mindaddig nem volt nagy a hajlandóság, hogy a társadalmi jelenségek törvényeit kutassák, amíg azok hagyományosak, maguktól értetődőek, „természetesek” voltak. Ellenben meg kellett növekednie ennek a hajlandóságnak, mihelyt új, ösmeretlen jelenségek merültek föl a társadalmi életben. A XVII. században nem a régi, hagyományos, feudális gazdasági rendszer hívta ki először a tudományos megfigyelést, hanem a mellette ujjongva fölbukkanó kapitalista gazdasági rendszer.

Egy másik jelenség azonban még erősebben elősegítette a közgazdasági tudomány fejlődését: a kapitalista termelés tömegtermelés; a modern kapitalista állam típusa a nagy állam. A modern közgazdaságnak csakugy, mint a modern politikának, *tömegjelenségekkel* van dolguk. Minél nagyobb azonban a megfigyelt hasonnemű jelenségek tömege, annál inkább érvényesül bennük — mint már mondtuk — az, ami általános, az, ami törvényszerű és annál inkább háttérbe szorul bennük az, ami egyéni és

véletlenszerű, annál könnyebb lesz fejlődése törvényeinek kikutatása. A társadalmi jelenségeknek rendszeres tömegfigyelése, a statisztika és a társadalomtudomány, amely a politikai közgazdaságból indul ki és a történelmi materializmusban éri el csúcspontját, csak a kapitalista termelőmód idején váltak lehetségesekké. A társadalmi osztályok csak most ébredtek harcaik társadalmi tartalmának egész tudatára; csak most tűzhettek ki maguk elé nagy társadalmi célokat, még pedig nem önkényes álmodozások és jámbor kívánságok gyanánt, amelyek a kemény valóságon hajótörést szenvednek, hanem a közgazdaságilag lehetséges és szükséges dolgok tudományos fölismerésének eredményei gyanánt. Igaz, hogy ez a tudományos megismerés is tévedhet, egy némely következtetése illúziónak bizonyulhat, azonban bármily nagyok is legyenek helyenként ezek a tévedések, nem semmisíthetik meg minden igazi tudományosságnak ismertetőjelét: az arra való törekvést, hogy minden jelenséget egységesen, ellentmondásmentes egészszé foglaljon össze. Ez pedig a társadalomtudományban az egész társadalomnak olyan egységes szervezet gyanánt való fölismerését jelenti, amelyben nem lehet egyes részeket önkényesen és önmagukban megváltoztatni. A társadalmilag elnyomott osztályoktól gyakorolt elméleti bírálat, ettől kezdve mind nagyobb mértékben, már nem pusztán egyes személyek és intézmények ellen irányul, hanem *az egész fönnálló társadalom ellen* és ugyanez a fölismerés készített minden elnyomott osztályt, amely a politikai hatalmat meghódítja, arra, hogy a társadalom valamennyi alapjait fölforgassa.

Azt a kapitalista társadalmat, amely az 1789-iki forradalomból és annak elágazásaiból származott, alapvonásaiban előre megrajzolták fejükben a fiziokraták és angol utódaik.

A modern államnak és a modern társadalomnak az ókori és középkori szervezetektől való ezen különbségein alapulnak fejlődése formáinak különbségei:

amott egy tulnyomóan öntudatlan, folytonos helyi és személyi viszályoktól, harcoktól, a fejlődés különféle fokain álló apró közösségnek számtalan lázadásaitól szerte Forgácsolt fejlődés; emitt egy olyan, amely mind inkább és inkább öntudatos és olyan fölismert nagy társadalmi cél felé törekszik, amelyet tudományosan kritikai munka állapított meg és propagál. A politikai forradalmak mind ritkébbak, de nagyobb terjedelműek és szociális következményeik dolgában mind hatalmasabbak lesznek.

Az ókortól és a középkori polgárháboruktól való átmenetet a modern, az előbb körülírt szociális forradalomhoz a reformáció alkotja, amely még félig középkori és félig már modern. Ennél magasabban áll már a XVII. század közepebeli angol forradalom, míg végül a szociális forradalom klasszikus típusát teremti meg a nagy francia forradalom, amelynek az 1830-as és 1848. évi fölkelések csak gyöngye utóhangjai.

Az itt körülírt értelmezésben vett szociális forradalom a kapitalista társadalom és a kapitalista állam szociális fejlődésének sajátos korszaka. A kapitalizmus korszaka előtt nem találkozunk vele, mert annakelőtte a politikai keret tulszük, a társadalmi ismeretek tulságosan fejletlenek voltak. De a kapitalizmussal együtt el is fog tűnni, mert ezt csak a proletariátus győzheti le, amely, mint legalsó osztály, kénytelen uralmát arra fölhasználni, hogy minden osztályuralmat és általában minden osztályt eltöröljön és ezzel megsemmisítse minden szociális forradalom előfeltételeit.

Ezen a ponton súlyos kérdés merül föl, olyan kérdés, amely a legerősebb módon foglalkoztat minket, mert jelenlegi gyakorlati magatartásunkra a legnagyobb befolyással van. A szociális forradalmak ideje elmúlt-e már vagy sem? Adva vannak-e már ma azok a politikai föltételek, amelyek mellett a kapitalizmustól a szocializmushoz való átmenet politikai forradalom nélkül, a politikai hatalomnak

a proletariátus részéről való meghódítása nélkül mehet végbe, avagy kell-e még e hatalom birtokáért való döntő küzdelmek korszakára, vagyis forradalmi korszakra várnunk? Vajjon a szociális forradalom eszméje azok közé a régi eszmék közé tartozik-e, amelyeket csak elavult nézetekhez gondolkozás nélkül ragaszkodók, avagy tudatlan tömegek tetszésére számító demagógok vallanak, amelyeket azonban minden becsületes, modern embernek, aki elfogulatlanul nézi a mai társadalom tényeit, vissza kell utasítania?

Ez kétségtelenül olyan fontos kérdés, amelyet nem szabad egypár szóval elintézni.

Láttuk, hogy a szociális forradalom bizonyos történelmi előfeltételek eredménye. Nemcsak, hogy éles osztályellentéteket tételez föl, hanem olyan nemzeti államot is, amely minden helyi és községi kiváltságot megszüntet és amely olyan termelőmódra épül, amely szintén kiegyenlítően hat minden partikularizmussal (elkülönüléssel) szemben; ezenkívül föltételez olyan államhatalmat, amelyet a bürokrácia és militarizmus tesz erőteljessé, továbbá a politikai gazdaságtan tudományának meglétét és a gazdasági fejlődésnek gyors iramát.

A szociális forradalom ezen tényezőinek egyike sem gyöngült az utolsó évtizedekben, ellenkezően, mindegyik erősödött. Sohasem volt a gazdasági fejlődés menete gyorsabb. A közgazdaságtan tudománya, ha nem is mélység dolgában, de hála az újságoknak, szélességben, elterjedése dolgában szintén fejlődik. A közgazdasági ismeretek soha nem voltak annyira elterjedtek, az uralkodó osztályok és a néptömegek soha sem voltak abban a helyzetben, hogy cselekedeteiknek és törekvéseiknek távolabb fekvő következményeit megértsék, mint ma. Már ez egy-maga is arra mutat, hogy a kapitalizmustól a szocializmushoz való óriási átmenetet nem végezhetjük észrevétlenül, hogy az uralkodó osztályok hatalmát nem áshatjuk lassan alá, anélkül, hogy ez ennek

tudtára ne ébredne, ellene ne védekeznék és minden hatalmi eszközét igénybe ne vegye az erő és befolyás dolgában növekedő proletárság legyőzésére.

Ha a társadalmi összefüggések fölismerése nem is volt sohasem annyira elterjedt, mint mai nap, másrészt azonban az államhatalom sem volt soha olyan erős, mint ma, katonai, bürokratikus és gazdasági hatalmi eszközei sohasem voltak ily hatalmasan kifejlődve. Ebből az következik, hogy mihelyt a proletárság az államhatalmat meghódítja, ezzel hatalmat szerez arra, hogy a legmesszebbmenő szociális átalakításokat hajthassa végre; következik azonban az is belőle, hogy az uralkodó osztályok ennek a hatalomnak a segítségével létüket és a dolgozó osztályok kifosztását még jóval tovább tarthatják fenn azután is, hogy ennek gazdasági szükségessége már megszűnt. Minél inkább támaszkodnak azonban az uralkodó osztályok az állam gépezetére és élnek vele vissza a kizsákmányolás és elnyomatás céljaira, annak inkább kell a proletárság elkeseredésének nőnie, az osztálygyűlöletnek kiélesednie és hatalmasabbá válnia annak a törekvésének, hogy az államhatalmat meghódítsa.

Ennek azt vetették ellene, hogy ez a fölfogás nem számolt a legujabb társadalmi jelenségekkel, amelyek világosan igazolják, hogy a fejlődés más irányban halad. A proletárság és a burzsoázia között való ellentét nem növekedik, hanem csökken és minden modern államban van elegendő demokratikus intézmény, amely a proletárságnak lehetővé teszi, ha nem is a hatalom megszerzését, hanem legalább is a hatalomszerzést és annak lassu, folytatólagos gyarapítását, úgy, hogy a szociális forradalom minden szükségessége megszűnik. Nézzük, hogy ezek az ellenvetések mennyire jogosultak.

5. Az osztályellentétek enyhülése.

Tekintsük először az első ellenvetést, azt, hogy a burzsoázia és a proletárság között való szociális ellentét csökkenőben van. Itt eltekintek az ipari válságok kérdésétől, amelyekre vonatkozóan néhány év előtt azt állították, hogy enyhülnek. Ezt a fölfogást azóta köztudomású tények olyan erélyesen megcáfolták, hogy lemondhatok még egyszer való tárgyalásáról, ami tulságosan messzire vezetne el. Nem akarok az unos-untig tárgyalt ugynevezett elnyomórodási elmélet vitájával sem újból foglalkozni; ezt a vitát egy kis ügyességgel a végtelenségig lehet folytatni, ami mellett azután kevésbé bizonyos tények megállapításáról, mint inkább a nyomor szónak az értelmezéséről volna szó. Mi szocialisták valamenynyien egyetértünk abban, hogy a munkásosztály szervezkedése és az államhatalom beavatkozása képes már a mai társadalomban ezt a nyomort korlátozni; egyetértünk végül abban is, hogy a proletárság fölszabadítását nem növekvő elzüllésétől, hanem növekvő erejétől várjuk.

Más kérdés azonban a burzsoázia és a proletárság között való ellentét növekedésének kérdése. Ez elsősorban a növekvő kizsákmányolás kérdése.

Hogy ez valóban növekszik, azt Marx már egy emberöltővel ezelőtt bebizonyította és tudtommal senki meg nem cáfolta. Aki a proletárság növekedő kizsákmányolásának tényét tagadja, annak elsősorban Marx „Kapital”-jának megdöntésére kellene hivatkozhatnia.

Erre persze azt válaszolhatná valaki, hogy mindez csak szürke elmélet, ellenben igaznak és be-

bizonyítottak csak az fogadható el, ami kézzelfogható. Ne gazdasági törvényekkel, hanem statisztikai számokkal álljunk elő. Az ilyen számok nem adhatók egykönnyen, mert még senkinek sem jutott eszébe, hogy ne csak a bérek összegeit, hanem a profitokét is statisztikába gyűjtse, már csak azért sem, mert még a leggyávább s legbékeességesebb burzsoá számára is olyan vár a maga tűzbiztos pénztárszekrénye, amelyet minden hatósági betekintés ellen oroszánbátorsággal védelmez.

Azonban mégis vannak bizonyos számítások a bérek és egyéb jövedelmek növekedéséről. Igaz, hogy tudtommal Németország számára nincsenek. (Magyarország számára sincsenek. *A ford.*) Vannak azonban Anglia számára. Legujabban A. L. Bowley állította őket össze, aki 1895 márciusában előadást tartott róluk a londoni statisztikai társaságban. (Megjelent a társaság „Journal”-jában 1895 június 224—285 old.) Ebből vesszük a következő táblázatot:

Év	A teljes évi bérjővedelem		Nem bérekől származó jövedelem			
			jövedelmi adónak alávetve		jövedelmi adónak nem alávetve	
	összege milliófont sterlin- gekben	az egész nemzeti jövedelem ‰-ában	Összeg milliófont sterlin- gekben	Az egész nemzeti jövedelem ‰-ában	Összeg milliófont sterlin- gekben	Az egész nemzeti jövedelem ‰-ában
1860	392	47	376	45 $\frac{1}{3}$	64	7 $\frac{3}{8}$
1866	464	45	485	47	81	8
1870	486	44 $\frac{1}{2}$	521	48	85	7 $\frac{1}{2}$
1874	609	45 $\frac{1}{4}$	635	47 $\frac{1}{4}$	100	7 $\frac{1}{2}$
1877	591	43	652	47 $\frac{1}{2}$	130	9 $\frac{1}{2}$
1880	567	42	652	48 $\frac{1}{2}$	126	9 $\frac{1}{2}$
1883	609	42 $\frac{2}{3}$	696	49	122	8 $\frac{1}{2}$
1886	605	42	715	49 $\frac{1}{2}$	125	8 $\frac{1}{2}$
1891	699	43 $\frac{1}{2}$	782	48 $\frac{1}{2}$	130	8

Ezt az összeállítást több tekintetben érheti kifogás. Tulságosan kedvezőnek találom; a bérek emelkedését nagyobbinak mutatja, mint aminő a valóságban volt.

A szerző a bérek kiszámításánál eltekintett a munkánélküliségtől, ezenfölül ott, ahol nem tudta a változásokat pontosan megállapítani, föltételezte azt is, hogy egy sereg fontos tényező változatlan maradt a munkásosztály keretén belül. Ehhez, mint statisztikusnak föltétlenül joga volt, azonban éppen ezek a tényezők azok, amelyek mindinkább a munkásosztály kárára alakulnak át. Így például a női és férfimunka között, a tanult, szakképzett (skilled) és tanulatlan, nem szakképzett munka között való viszony.

Leginkább azonban az kifogásolható, hogy ez a számítás csak egynéhány oly munkaágra szorítkozik, amelyeknek a munkásai, a földmunkások kivételével, szakmailag jól szervezettek, a szerző pedig egyszerűen azt tételezi föl, hogy átlagban az egész munkáság helyzete ugyanolyan mértékben emelkedett, mint a szakmailag szervezetteké, noha ezek még Angliában is csak fegföljebb egy ötödét teszik valamennyi munkásnak. Nem érdekesség nélkül való mindezen munkásrétegek béreinek váltakozásait figyelemmel kísérni. A bérek az 1860-iki bérrel összehasonlítva (ezt 100-nak véve), a következők voltak:

	1860	1866	1870	1874	1877	1880	1883	1886	1891
Földmunkások . .	100	105	107	130	132	122	117	111	118
Építőmunkások .	100	116	116	126	128	125	125	126	128
Gyapotipari m. .	100	125	125	148	148	134	146	155	176
Gyapjuipari m. .	100	106	112	121	130	126	120	115	115
Vastermelőip. m.	100	127	127	143	112	112	110	110	124
Gépipari m. . .	100	108	110	124	123	120	127	126	126
Gázmunkások . .	100	115	120	125	128	128	130	120	148
Matrózok	100	113	103	129	123	102	118	110	143
Bányászok . . .	100	?	100	150	115	100	115	100	150
Átlag . . .	100	113	113	138	132	124	130	125	140

Látjuk, hogy a bérek 40 százalékos emelkedése 1860-tól 1891-ig, amelyet Bowley Anglia egész munkásosztálya számára számít ki, nem áll teljesen

még az egész munkásarisztokrácia számára sem. A gyapotipar munkásainak kivételével, akik nem ok nélkül konzervatívok és mintaképei a „szociális béke” álmodozóinak, az 1891-iki átlagot csak a gázmunkások, a matrózok és a bányamunkások haladják túl. A gázmunkások a maguk béremelését nyilván nem tisztára szakszervezeti, hanem annak a politikai tevékenységnek is köszönhetik, amely a nagyvárosokban sok javulást juttatott a községi munkásoknak. A gázmunkásoknál érvényesülnek legkevésbé a verseny és a magántőke szempontjai. Az 1891-iki föllendülésnek részben oka lehetett az „új unionizmus”, amely olyan sok messzemenő eredményiséget keltett, hogy csakhamar semmivé legyen. A matrózoknál és a bányamunkásoknál még váratlanabb és ugrásszerűbb, szinte véletlenszerű a béreknek 1891-iki emelkedése. A bányamunkások bérei 1886-ban éppen olyan magasak voltak, mint 1860-ban, ellenben 1891-ben 50 százalékkal magasabbak. Biztos haladásnak ez nem mondható. Az építőmunkásoknál, a gyapotmunkásoknál és a vasipar munkásainál azonban a bérek emelkedése 1860 óta messze az átlag mögött maradt. Bowley tehát azt kívánja tőlünk, hogy higgyük el, hogy az egész szervezetlen angol munkástömeg bérei ugyanabban az időszakban 40 százalékkal emelkedtek, amelyben az oly kitűnően szervezett vasmunkásoké csak 25 százalékkal emelkedett.

De vegyük a táblázatot úgy, ahogy van. Vajjon mit mutat? Még ezen rendkívül kedvező összeállítás szerint is a munkabérek mind kisebb részét teszik a nemzeti jövedelemnek. 1860-tól 1874-ig annak átlag 45 százalékát teszik, 1877-től 1891-ig csak 42²/₃ százalékát. Ha jobban megalapozott számok híján fölteszünk, hogy a jövedelmi adónak alávetett, nem bérek-ből származó jövedelem egyenlő az értéktöbblet tömegével, akkor az 1860-ban még 320 millió márkával alacsonyabb volt a bérek összegénél. Ellenben 1891-ben az értéktöbblet összege már lényegesen megha-

ladta a bérek összegét, még pedig nem kevesebbel, mint 1600 millió márkával.

Ez nyilvánvalóan a kizsákmányolásnak egészen derekas növekedésére mutat. Az értéktöbblet rátája, vagyis a munkás kizsákmányolásának foka az említett időben 96 százalékról 112 százalékra emelkedett. Kétségtelen, hogy Bowley számai szerint még a szakmailag szervezett munkások kizsákmányolása is legalább ennyivel növekedett. A szervezetlen tömeg kizsákmányolásának még sokkal magasabb mértékben kellett növekednie.

Bowley táblázata csak 1891-ig terjed. Kiegészíti azt a képviselőház egy radikális tagjának, Chiozza Moneynek egy újabb évtizedre terjedő táblázata, amelynek adatait könyvében: „Riches and Poverty“ (8-ik kiadás, London, 1908) találjuk.

A jövedelmi adónak alávetett jövedelmek Angliában kitettek:

Év	Teljes jövedelem millió font sterlingekben	Földbirtokjövedelem millió font sterlingekben	Ipari és kereskedelmi jövedelem millió font sterlingekben
1893/94	673·7	206·7	356·6
1894/95	657·1	208·1	340·6
1895/96	677·8	210·6	356·6
1896/97	704·7	214·2	377·1
1897/98	734·5	216·5	401·3
1898/99	762·7	223·8	416·5
1899/1900	791·7	228·4	436·2
1900/01	833·3	232·8	466·2
1901/02	867·3	238·2	487·7
1902/03	879·6	241·9	491·6

Ha ezen jövedelmek változását egyenlőnek vesszük az értéktöbblet változásaival, akkor az utóbbi az 1893-tól 1902-ig terjedő tíz évben 30 százalékkal emelkedett. A kereskedelmi és ipari profitok pedig egyenesen 40 százalékkal növekedtek.

Távolról sem ilyen arányokban nőttek a bérek. Így például az ácsok Londonban 1894-ben 9 és fél pence (95 fillér) órabért kaptak, 1903-ban 10 és fél

pence (105 fillér), vagyis 13 százalékkal többet. Kőművesek 1894-ben 6 és fél pence (65 fillér) és 1903-ban 7 pence (70 fillér). Az emelkedés 8 százalék. Szedők hetibére 1894-ben 38 shilling, 1903-ban 39 shilling volt, vagyis az emelkedés 3 százalék stb.

Chiozza a következő táblázatot állította össze a bérek és hasznok emelkedéséről. Az 1900. év számait ebben 100-nak vette. Az 1893–94-es pénzügyi esztendő e táblázatban, mint 1893-as év szerepel stb. Ezek szerint:

Év	Profit		B é r e k					
	Jövedelm. adónak alávetett jövedelem	Keresk. és ipari jövedelem	Építőipar	Szén- bányászat	Fémipar	Textilipar	Mezőgazd. munkások	Együtt
1893	80·91	76·60	90·00	80·44	92·60	94·97	92·08	90·02
1894	78·99	73·17	91·11	76·13	92·56	94·97	91·50	89·21
1895	81·39	76·60	92·22	72·54	93·18	94·97	90·91	88·76
1896	84·63	80·90	93·33	71·90	96·75	94·97	90·91	89·57
1897	88·11	86·05	94·45	72·60	98·18	94·97	92·08	90·46
1898	91·59	89·27	97·78	78·60	99·19	94·97	93·83	92·87
1899	95·07	93·56	98·89	83·53	99·61	98·22	94·99	95·05
1900	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00	100·00
1901	104·08	104·72	100·00	93·95	100·25	100·00	100·70	98·98
1902	105·64	105·58	100·00	87·53	100·25	100·00	100·70	97·70
1903	108·40	107·72	100·00	84·92	99·93	100·00	100·97	97·16
1893-1903 szapo- rodás	27·49	31·12	10·00	4·48	7·33	5·03	8·89	7·14

Láthatjuk, hogy az, amit Chiozza Money profitnak nevez, amiben azonban földjáradék és kamat is van, vagyis értéktöbblet, az 1860–1891. évi időszak mintájára a következő évtizedben is sokkal gyorsabban növekedett, mint a munkabér. A kettő között való ellentét szemmel láthatóan növekszik. Azóta a bérek növekedése mindinkább megakadt, míg az értéktöbbletek összege gyorsan növekszik tovább.

Mig az angol statisztika nyújt legtöbb módot az értéktöbblet és a bér viszonyának vizsgálatára, addig

az amerikai statisztika nyújtja a legrészletesebb adatokat a munkanélküliségről.

Az Egyesült Államok munkanélkülisége gyors iramban emelkedik, amennyire a nem mindig egészen megbízható népszámlálási adatok az összehasonlítást lehetővé teszik. A következő százalékos emelkedést állapítottuk meg belőlük. Az Egyesült Államokban munka nélkül voltak:

Év	Férfiak					
	1—3 hónapig		4—6 hónapig		7—12 hónapig	
1890	1,553.759	51·6	1,179.426	39·1	279.932	9·3
1900	2,593.136	49·6	2,069.546	39·6	564.790	10·8
Növekedés	66 százalék		76 százalék		101 százalék	
Év	Nők					
	1—3 hónapig		4—6 hónapig		7—12 hónapig	
1890	256.106	51·9	188.992	37·0	56.515	11·1
1900	584.617	47·1	485.379	39·1	171.496	13·8
Növekedés	120 százalék		156 százalék		203 százalék	

Tehát úgy a férfi, mint a női munkanélkülieknél a csak rövid ideig munkanélküliek száma aránylag csökken és a súlyosabb esetek száma nemcsak abszolúte, hanem relative is növekedik. A férfiaknál az 1—3 hónapig tartó munkanélküliség esetei „csak” 66 százalékkal szaporodtak, ugyanakkor a lakosság száma csak 25 százalékkal, a kenyérkeresők száma csak 24 százalékkal növekedett. Azonban a 4—6 hónapig munkanélküliek száma 1890-től 1900-ig 76 százalékkal és azok száma, akik fél évnél hosszabb ideig nem találtak munkát, egyenesen megkétszereződött.

Még erősebben növekedett a munkanélküliség a nőknél, ahol az enyhébb esetek 120 százalékkal, a súlyosabbak 156 százalékkal szaporodtak és a legsúlyosabbak megháromszorozódtak.

Egy ankét szerint, amely 1901-ben 24.402 munkáscsaládra terjedt ki, ebben az esztendőben nem kevesebb, mint 12.154 családfő volt közülük munka nélkül, vagyis valamennyinek a fele, még pedig átlagban mindegyik 9 és fél hétig!

Mindezek a számok nem ellene, hanem határozottan mellette szólnak a munkaerő növekedő kizsákmányolásának, amelyet Marx más uton, a kapitalista termelőrend törvényeinek fölfedése révén, eddig meg nem cáfolt módon állapított meg. Azonban a bérek mégis szintén emelkednek, ha mindjárt nem is olyan mértékben, mint az értéktöbblet. Miből érezze mármost a munkás a növekedő kizsákmányolást, ha az nem egészen nyilvánvaló, hanem csak hosszadalmas vizsgálódással mutatható ki? A munkások tömegei nem foglalkoznak statisztikával és nem elmélkednek az érték és értéktöbblet elméletéről.

Mindez lehet igaz. Mégis van módja annak, amelyen a kizsákmányolás növekedése érezhetővé válik számukra. Ugyanabban a mértékben, amelyben a profit tömege növekszik, emelkedik a burzsoázia életszínvonala is. Az osztályok pedig nincsenek válaszfalakkal egymástól elkülönítve. A felsőbb osztályok emelkedő életszínvonala lassanként átszivárog az alsóbbakhoz, új igényeket és szükségleteket teremt náluk is, amelyeket azonban a lassabban emelkedő bér kielégíteni nem tud. A burzsoázia gáncsolja az alsóbb osztályok igénytelenségének eltűnését, zsörtölődik a növekedő igények miatt, de elfelejti, hogy az alul emelkedő igények csak visszatükröződései az odafönt emelkedő életszínvonalnak, hogy az ő példája az, amely az alsóbb rétegek igényeit fölszítja.

Hogy a polgári életszínvonal gyorsabban emelkedik, mint a proletariátusé, azt lépten-nyomon lát-

jük. A munkáslakások 50 esztendő óta nem javultak lényegesen. Ellenben a mai burzsoá lakása pompázó az 50 év előtt való átlagos polgári lakás mellett. Egy harmadosztályu vasuti kocsit nem sokban különbözik benső berendezése dolgában az 50 év előtt valótól. De hasonlitsunk csak össze egy a XIX. század közepéről való első osztályu kocsit valamely modern luxusvonat kocsijával! Nem hiszem, hogy tengeri hajók matrózai ma sokkal jobban vannak elhelyezve, mint 50 év előtt, ellenben az a fényűzés, amelyet a modern személyszállító hajók szalonjaiban ma fejtenek ki, 50 év előtt még egy fejedelmi kéjhajón is elképzelhetetlen lett volna.

Az utolsó esztendőkből azonban a válság és a drágaság abszolút vége is oly nagy mértékben rontották meg a munkások helyzetét, hogy nincs többé elméleti okoskodásra szükségük annak fölismerésére, hogy miként növekedik kizsákmányolásuk és hogy az osztályellentétek enyhüléséről való fecsegés — üres szóbeszéd.

Ennyit a proletárság növekvő *kizsákmányolásáról*. De vajjon ezt a gazdasági tényezőt nem ellensúlyozza-e az osztályok növekedő politikai közelsége egymáshoz? Vajjon a burzsoázia nem tekinti-e politikailag és társadalmilag is mindinkább magához tartozónak a munkást?

Kétségtelen, hogy a proletárság gyorsan nyert politikai és társadalmi tekintély dolgában.

Mig egyrészt a proletárság fölemelkedése gazdasági tekintetben elmaradt a burzsoáziáé mögött és mig ebből elégedetlenségnek és az igények fokozásának kellett következnie, addig másrészt az utóbbi 50 esztendő legföltünőbb eseménye *a proletárság gyors és szakadatlan fölemelkedése erkölcsi és szellemi tekintetben*.

Még néhány évtizeddel ezelőtt a proletariátus oly mélyen állott, hogy még szocialisták is akadtak, akik győzelmetől súlyos következményeket vártak a kultúra számára. Még 1850-ben így irt Rodbertus:

„Az a súlyos veszedelem fenyeget, hogy a civilizáció és gazdagság székhelyeire újból rátör a barbárok egy új betörése, még pedig ezuttal magából a társadalom méhéből.”

Ugyanebben az időben Heine kijelentette, hogy a kommunistáké a jövő. „Ezt a vallomást, hogy a jövő a kommunistáké, az aggodalom és a félelem hangján tettem és ah! ez nem volt alakoskodás! Valóban csak félelemmel és borzalommal gondolkodom arra a korszakra, amelyben ezek a sötét képrombolók uralomhoz fognak jutni; kérges kezeikkel össze fogják zuzni a szépség valamennyi márványszobrát” stb.

Köztudomásu, hogy mindez másként történt. Nem a proletárság fenyegeti a modern civilizációt; éppen a mai kommunisták a legerősebb védelmezői a művészetnek és a tudománynak, amelyek mellett sokszor törtek már erőlyesen lándzsát.

Gyorsan tűnik el tehát az a félelem is, amely rabul ejtette a párisi kommün után az egész polgári világot; az a félelem, hogy a győztes proletariátus a népvándorlás vandáljai gyanánt fog pusztítani kulturánkban és a barbár aszkétizmus birodalmát fogja romok halmazára fölépíteni.

Ennek a félelemnek az eltűnése magyarázza részben azt, hogy a *polgári intelligencia* körében szemmel láthatóan növekedik a proletariátussal és a szocializmussal szemben érzett rokonszenv.

Miként a proletariátus, azonképen az intelligencia is egyik sajátossága a kapitalista termelőmódnak, mint osztály. Már föntebb rámutattunk arra, hogy ez a termelőmód miként veszi az uralkodó osztályokat annyira igénybe, hogy sem idejük, sem érdeklődésük nem marad arra, hogy az állami közizgatás ügyeit végezzék, vagy magukat a tudományoknak és művészeteknek szenteljék, amiként azt az athéni arisztokrácia, vagy, a katolikus egyház legjobb idején, a papság tette. Az egész magasabbrendű szellemi tevékenységet, amely valaha az uralkodó osztályok kiváltsága volt, ezek ma átenged-

dik fizetett munkásoknak és a hivatásszerű tudósok, művészek, mérnökök, hivatalnokok száma gyorsan szaporodik.

Mindezek az ugynevezett „intelligenciát“ az „új középosztályt“ alkotják együttvéve, ez azonban a régi középosztálytól mindenekelőtt abban különbözik, hogy teljesen hiányzik belőle a külön osztály-öntudat. Egyes rétegeinek van külön rang-önérzete, gyakran rang-gőgje is, azonban mindezen rétegek érdekei tulságosan különlegesek, semhogy közös osztályöntudat fejlődhetnék belőlük. Tagjaik a legkülönfélébb osztályokhoz és pártokhoz csatlakoznak; az intelligencia szolgáltatja mindezek szellemi harcosait. Egy részük az uralkodó osztályok érdekeiért harcol, amelyeket sok intellektuellnek (szellemi munkásnak) hivatásszerűen kell szolgálnia. Mások a proletárság ügyét tették magukévá. Legtöbbje azonban mindezideig a kispolgári gondolkodás foglya maradt; nemcsak, hogy gyakran a kispolgárságból származnak, hanem „középosztály“-szerű szociális helyzetük is hasonlít a kispolgárihoz, amely a proletárság és az uralkodó osztályok között foglal helyet.

Az intelligenciának ezek a rétegei azok, amelyek, mint fentebb mondtuk, mind több rokonszenvet tanusítanak a proletárság és a szocializmus irányában. Miután nincsenek határozott osztályérdekeik és hivatásuknál fogva legkönnyebben hozzáférhetők a tudományos érvelés számára, legkönnyebben nyerhetők meg tudományos mérlegelések alapján bizonyos pártok javára. A polgári közgazdaságtan elméleti csődje és a szocializmus elméleti fölénye kellett, hogy világossá váljék előttük. Emellett mindinkább érezték, hogy a többi osztályok mind erősebben igyekeznek elnyomni a művészetet és a tudományt. Végül, sokaknak közülök imponál a szociáldemokrácia sikere, föl nem tartóztatható előnyomulása, főleg, ha ezt összehasonlítják a liberalizmus szüntelen leromlásával. Így lesznek a munkásbarátság és szocializmus népszerűekké a műveltek

körében; alig találunk szalont, amelyben ne botolnánk bele egy vagy több „szocialistába”.

Ha a művelteknek ezek a rétegei azonosak volnának a burzsoáziával, akkor persze nyert ügyünk volna és minden szociális forradalom fölöslegessé válna. Ezekkel a rétegekkel igen jól megérthetnők egymást, nem kellene félni, hogy a lassu, csöndes fejlődés elé erőszakos akadályokat gördítenek.

Sajnos azonban csak egy részét alkotják a burzsoáziának, még pedig azt, amely a burzsoázia nevében *ír és beszél* ugyan, de nem azt, amely a burzsoázia *cselekvését* irányítja. És az emebereket, tehát az osztályokat is, nem szavaik, hanem cselekedeteik szerint kell megítélnünk.

Ezenfelül a burzsoáziának éppen legkevésbé harc képes és harckedvelő része az, amely rokonszenvet tanusít a proletárság iránt.

Azelőtt persze, amikor a szocializmust a műveltek körében is bűnnek és örültségnek tartották, polgári elemek csak úgy csatlakozhattak szocialista mozgalomhoz, ha az egész polgári világgal szakítottak. Aki annakidején polgári körökből küzdötte át magát a szocializmushoz, annak még sokkal több energiára, forradalmi szenvedélyre és meggyőződésre volt szüksége, mint a proletárnak. Ezért éppen ezek tartoztak a szocialista mozgalomban rendszerint a legradikálisabb és legforradalmibb elemekhez.

Egészen másként van ez ma, amikor a szocializmus szalonképes lett. Nincs többé különös energiára, a polgári társadalommal való szakításra szükség, ha valaki szocialistának akarja nevezni magát. Nem csoda tehát, hogyha ezeknek az új szocialistáknak mind nagyobb része marad elfogult osztályának hagyományos gondolat- és érzésvilágában.

Az intellektuellek harc módja pedig más, mint a proletárságé. Ez utóbbi a vagyon és a fegyverek hatalmával a maga számszerű tulsúlyát és osztályszervezeteinek zárt sorait szegezi szembe. Az intellek-

tuellek száma kicsi és hiján vannak minden osztály-szervezetnek. Egyetlen fegyverük a szóval és írással való meggyőzés, a „szellemi fegyverekkel“ való harc, az „erkölcsi fölény“. Ezekkel az eszközökkel kívánják a szalonszocialisták a proletárosztályharc küzdelmének eldöntését is. Hajlandóknak nyilatkoznak a proletariátust az ő erkölcsi támogatásukban részesíteni, de csak azzal a föltétellel, hogy az erőszak alkalmazásáról nemcsak ott mond le, ahol az céltalan — ott a proletariátus is lemond róla —, hanem ott is, ahol az célravezető. Ezért azon igyekeznek, hogy a forradalmat diszkreditálják, hasznavehetetlen eszköznek bizonyítsák. A forradalmi proletariátusból egy szociálreformátori szárnyat igyekeznek elkülöníteni, azon munkálkodnak tehát, hogy szétszakítsák és gyöngítsék.

Gyakorlatilag véve, egyelőre ez az egyetlen hatása az intellektuellek áttérésének a szocializmushoz.

Az „uj középosztály“ mellett tovább tengődik a régi is, a *kispolgárság*. A középosztálynak ez a fajtája hajdan a gerince volt a forradalmaknak; harckész és harcot kedvelő volt, ahol a körülmények kedvezőek voltak, könnyen föllázadt minden fölülről jövő elnyomatás és kizsákmányolás ellen, a bürokrácia és militarizmus uralma ellen, a feudális és egyházi kiváltságok ellen. A polgári demokráciának ez volt a magva. Miként a mai uj középosztály, ez a régi is időnként rokonszenvvel nézte a proletariátust, együtt működött vele, szellemi és anyagi erőket juttatott neki és fogadott el tőle. De az uj középosztály mintájára ez a régi is mindenkor megbízhatatlan szövetséges volt, éppen annál a középső helyzetnél fogva, amelyet a kizsákmányolt és a kizsákmányoló osztályok között elfoglalt. Mint már Marx is monddta, a kispolgár se nem proletár, se nem burzsoá egészen és a mindenkori helyzet szerint hol ennek, hol annak érzi magát.

Ebből a kettős helyzetből azonban a kispolgárság

kettéosztása következik; egyik rétege a proletársággal azonosítja magát, a másik az ellenféllel.

A kisüzem pusztulásra van ítélve és ennek folyamata föltarthatatlanul megy végbe. Ez azonban a kisüzemek számának csökkenésében csak lassan, ellenben züllésükben gyorsan nyilvánul meg. Egyrészük tökéletesen függővé válik a tőkétől, otthoni munkásokká, olyan bér munkásokká válnak, akik a gyár helyett lakásukban dolgoznak valamely vállalkozó számára. Másrészük, nevezetesen a kiskereskedők és vendéglősök önállóan maradnak ugyan, de csak munkáskörökben találhatnak vásárlókra, úgy hogy életük teljesen a munkásság jó- vagy rosszától függ. Ezek a rétegek mindinkább csatlakoznak a küzdő proletársághoz.

Másként van ez a kispolgárság azon rétegeinél, amelyek még nem jutottak teljes függésbe a tőkétől, ellenben közelednek ehhez, vagy a pusztuláshoz, valamint azok, akiknek vásárlói nem proletár-rétegekből valók. Ezek nem bíznak többé abban, hogy saját erejükből ismét fölemelkedhetnek, mindent a felsőbb osztályoktól és az államhatalomtól várnak. És mert minden haladás veszedelmet jelent számukra, minden haladással bármely téren is ellenségesen állnak szemben. Szolgalelkűségük és az, hogy a reakcióra szükségük van, a monarchia, az egyház és az arisztokrácia készséges segítőivé, sőt fanatikus védelmezőivé teszik őket. Emellett azonban demokratikusak maradnak, mert csak demokratikus formák között gyakorolhatnak politikai hatalmat és szerezhetik meg az államhatalom támogatását.

A kispolgárságnak ez a kettészakadása az oka elsősorban a polgári demokrácia hanyatlásának. Egyik rétege a proletár szociáldemokráciához fordul, a másik a reakciós demokráciához, amely a legkülönbözőbb színekben tündököl, hol antiszemitizmus, hol nacionalizmus, hol keresztény-demokrácia stb., de amelynek mindenütt ugyanaz a szociális tartalma van.

Ez a reakciós demokrácia sok érvét és szólásmód-

ját a szociáldemokrácia gondolatvilágából merítette és sokan ezért azt hitték eleinte, hogy csak különös átmeneti forma a liberalizmus és a szociáldemokrácia között. Ennek a fölfogásnak a tarthatatlansága ma már nyilvánvaló. A szociáldemokráciának nincs elkeseredettebb ellensége e reakciós demokráciánál. Mig a szociáldemokrácia kénytelen minden kulturhaladást támogatni, akár közvetlenül javára szolgál az a proletár osztályérdekeknek vagy nem, addig a reakciós demokráciát egész mivolta arra kényszeríti, hogy minden kulturhaladással szembehelyezkedjék, akkor is, ha az nem is fenyegeti közvetlenül a kispolgárságot. Mig a szociáldemokrácia a legelőrehaladottabb, addig a reakciós demokrácia a legvisszamaradottabb párt, mert nála a többi reakciós pártok haladásellenes gyűlöletéhez még hozzájárul a legdurvább tudatlanság is minden olyan dologról, ami kívül áll korlátolt látókörén. Ehhez járul, hogy a kispolgárok, mint kizsákmányolók, csak azzal tengethetik létüket, hogy a leggyengébb és legkevésbé ellentálló munkaerőket, a nőket és gyermekeket használják ki embertelenül. Ezen a téren természetesen szembetalálkoznak a szociáldemokráciával, amely a szervezkedéssel és törvényhozói rendszabályok segítségével igyekszik gátat vetni az emberélet ilyen pusztításának.

Igy lesz a kispolgárságból, amennyiben nem csatlakozik a szociáldemokráciához, szövetségesből és a proletárság és a felsőbb osztályok között való közvetítőből elkeseredett ellensége a proletárságnak. Enyhülés helyett az osztályellentétek legélesebb kihegyeződésével találkozunk itt, amely rendkívül gyorsan fokozódik, mert hiszen alig néhány esztendő előtt lett csak világosan észrevehetővé.

Ami a *kispolgárságra* áll, az kevés változással vonatkozik a *parasztságra* is. Szintén két táborra szakad: a proletárra (a törpe birtokosok) és a birtokos elemek táborára. Főadatunk, hogy ezt a kettéválási folyamatot siettessük, azzal, hogy az előbbieket fölvilágosítjuk arról, hogy érdekeik azonosak a pro-

letárságával és őket így a szociáldemokrácia táborába vezetjük. Azonban ezt a folyamatot egyenesen gátoljuk, ha semmibe sem vesszük és az egész mezőgazdasági népességhez fordulunk, mintha egyetlen osztály volna. A földmives népesség reakciós demokráciája lényegében éppen olyan ellenséges velünk szemben, mint a városi, ha nem is ismeri föl mindig ezt az ellentétet egészen világosan. Azok az elvtársak, akik azt hitték, hogy a parasztpártiság (Bauernbund) csak átmenet a parasztok számára a régi pártoktól, nevezetesen a centrum párttól (katolikus klerikális párt) a szociáldemokráciához, éppen úgy csalatkoztak, mint azok, akik ugyanezt várták a városokban az antiszemitizmustól. A kis- és közepes birtoku parasztgazda már csak azért is gyűlöli a szociáldemokráciát, mert ez azért küzd, hogy a munkások rövidebb munkaidőt és magasabb bért érjenek el, és mert ezzel okaivá lesznek annak, hogy a földmivesmunkások a városokba vándorolnak és a gazdákat cserben hagyják.

A szociális ellentétek a vidéken is kiélesednek a birtokosok és a proletárok között.

A paraszti kisgazda és bérmunkás között való ellentétnél még nagyobb mértékben vonatkozik ez arra az ellentétre, amely a *nagybirtokos* és a *bérmunkás* között áll fenn.

A mezőgazdasági nagyüzemben a bérmunkás sokkal fontosabb szerepet játszik, mint a paraszti üzemben. A nagybirtokos számára egész más is a jelentősége az élelmiszerek magas árának, mint a paraszt számára, aki termékeinek nagy részét maga fogyasztja. Az élelmiszerek fogyasztói és termelői között való ellentét persze nem azonos a munkás és kizsákmányolója között való ellentéttel, hanem a város és a mezőgazdaság között valóval. Azonban a városban mai nap a proletárok alkotják a legnagyobb, legharcképesebb és leginkább harcrakész osztályt és így az élelmiszerek elárusítója itt is a proletárban akad legerélyesebb ellenfelére.

Nem csodálni való tehát, hogy a nagybirtokos mai nap másként gondolkodik az ipari munkásról, mint hajdan. Azelőtt az ipari tőkésék és munkásaik között lejátszódó harcok közönyösen hagyták, sőt néha bizonyos kárörömmel nézte a kapitalistát, esetleg rokonszenyvel a proletárt. Akkoriban ez utóbbi nem állott útjában, ellenben igenis a tőkés, aki védővámo-
kat követelt ott, ahol neki szabadkereskedelemre volt szüksége és megfordítva, aki a földjáradékban a profit megrövidítését látta és aki igyekezett megfosztani őt a hadseregben és bürokráciában levő magasabb állások kiváltságától.

Ma már mindez másként van. A munkásbarát toryk (angol konzervatív mágnások) és junkerek (porosz földbirtokos nemesség), a Disraelik, Rodbertusok, Vogelsangok ideje már régen elmúlt. A kispolgárság és a nagyobb és középbirtoku parasztgazdák osztályának mintájára a nagy földbirtok is mindinkább munkásellenessé válik.

De a *tőkések osztálya*? Ez mai nap a döntő osztály. Vajjon nem válik-e legalább ez, miként az intelligencia, mindinkább munkásbaráttá?

Sajnálom, hogy ebből sem tapasztalok semmit.

Kétségtelen, hogy a tőkésosztály szintén változik, nem marad állandóan ugyanaz. Melyek azonban az utolsó évtizedekben végbevitt átalakulásai?

Egyik oldalon látjuk a versenynek, a konkurrenciának azt az enyhítését, sőt néha teljes megszüntetését, amelyet valamely ország kapitalistái bizonyos iparágban az ország határain belül megteremtettek a vállalkozói szövetségek, a kartellek és trösztök révén, a másik oldalon látjuk a nemzetközi konkurrencia kiélesedését új kapitalista nagyhatalmak létrejövele révén, nevezetesen Németország és az Egyesült Államok révén.

A vállalkozói szövetségek nemcsak termékeik fogyasztóival szemben szüntetik meg a vállalkozók között való versenyt, hanem munkásaikkal szemben is. Ezek, munkaerejüknek számos vásárlója helyett

most egyetlenegygyel állnak szemben. Hogy ennek fölénye ezzel mennyire megnövekedik, azt nem kell részletesebben bizonyítani, azt sem, hogy mennyire kiélesedik ezzel a munkásokkal szemben való ellentéte.

A vállalkozói szövetségek meggátolják a bérek növekedését, ezzel egyidőben fölemelik a termékek árait. Az utóbbi esztendőök növekedő drágaságának erősen okozói e szervezetek. A drágaság leginkább Amerikában nyilvánul meg, ahol a legerősebben van kifejlődve a trösztrendszer. Németországban persze az agrárvédővámok és földbirtokmonopólium a fő-okai a drágaságnak. (Magyarországon is, de a kartelleknek és egyéb vállalkozói szervezeteknek itt is tekintélyes szerep jut e téren. — *A ford.*)

Ugyanebben az irányban hatott a külföldi verseny kiélesedése. A fogyasztók mellett itt is a munkások azok, akiknek ez a fejlődés kárukra szolgál. Az áruknak védővámokkal való megdrágítása mellett, ami ismét csak a munkáltatószövetségek keletkezését segíti, a munkások fokozott kizsákmányolásával igyekeznek a kapitalisták a külföldi versenyt ellen-súlyozni. Ezért válik küzdelmük mind élesebbé a munkások politikai és szakmai harci szervezetei ellen, amelyek őket ebben gátolják.

Ezen a téren sem enyhülnek tehát, hanem csak fokozódnak az osztályellentétek.

Ezekhez csatlakozik harmadik jelenség gyanánt az ipari tőkének a pénztőkével való fokozódó össze-olvadása. Az ipari tőkés olyan vállalkozó, akinek a termelés valamely területén üzeme van, amelyben bér munkásokat zsákmányol ki és belőlük profitot huz. A pénztőkés ellenben modernizált formája a régi uzsorásnak. Pénzéből huzza jövedelmét, amelyet kamat ellenében ad kölcsön, ma már nemcsak, mint hajdan, szükségét szenvedő magánosoknak, hanem kapitalista vállalkozóknak, községeknek, államoknak stb. is.

Az ipari tőkés és a pénztőkés között nagy az

ellentét, hasonlóan ahhoz, amely az előbbi és a földbirtokos között van meg. Hasonlóan a földjáradékhoz, (bérlet, bér) a kikölcsönzött tőkéért való kamat is megrövidítése a vállalkozói haszonnak. E kétféle tőke érdekei ezen a ponton tehát ellentétesek egymással. De politikailag is mások az érdekeik. Hasonlóan a nagyföldbirtokosokhoz, akik mai nap erős, lehetőleg monarchista államhatalom mellett foglalnak állást, mert így, amennyiben az udvari nemesiséghez tartoznak, az uralkodót s ezzel az államhatalmat személyesen befolyásolhatják, akik ezenfölül a militarizmusért rajonganak, amely utódaiknak megnyitja a katonatiszti pályát, amelyre a polgári ifjak kevésbé alkalmasak s akik így állandóan az erőszak politikáját hirdetik kifelé és befelé is, azonképen a magas pénzügyi körök is a militarizmus és az erőteljes, erőszakos külső és belső kormánypolitika mellett foglalnak állást. A pénztőke legfőbb körei nem félnek az erős, néptől és parlamenttől független államhatalomtól, mert hiszen ezen, mint hitelezők, gyakran személyes udvari befolyásaik révén is, uralkodhatnak. Ellenben a militarizmus, a háborúk és az államadósságok dolgában igenis úgy is mint hitelezők, úgy is mint állami szállítók érdekeltek, mert befolyásuk és kizsákmányolásuk területe, hatalmuk és gazdagságuk ezekkel együtt növekszenek.

Másként van ez az ipari kapitalizmusnál. A militarizmus, a háború, az államadósságok magasabb adókat jelentenek, amelyekből tetemes rész hárul reája, vagy amelyek megdrágítják a termelés költségeit. A háború ezenkívül az árutermelés és az árueladás megakadását, üzleti nehézségeket, gyakran csődöt jelent. Míg a pénztőkés merész, pazarló és erőszakos, addig az ipari vállalkozó takarékos, félénk és békeszerető. Az erős államhatalom aggodalmakkal tölti el, annál is inkább, mert nem tudja közvetlenül befolyásolni. Nem erős kormány, hanem erős parlament felel meg érdekeinek. Ezért ellentétben a nagyföldbirtokosokkal és a magas pénzügyi körök-

kel, liberalizmusra hajlik. Emennek félszedségei az ő félszedségei is. Mig az egyik oldalon a földjáradék, a kamat és az adók korlátozzák profitját, addig a másik oldalon a föltörekvő proletariátus veszélyezteti az egész profitgazdálkodást. De még a proletársággal szemben is, ott, ahol annak föllépését nem találja tulságosan veszedelmesnek, az erőszakos leigázás módszerénél jobban kedveli az „oszd meg és uralkodj“ módszerét, a jótékonykodó intézményekkel való korrumpálást és guzsbakötést stb. Ahol a proletariátus nem folytat még önálló politikát, ott az ipari tőke igen szívesen használja föl faltörőkosnak, esetleg szavazómarhának, hogy saját politikai hatalmát így gyarapítsa. A kispolgári szocializmus szemében az ipari tőkés és a proletárság között való ellentét kisebbnek látszik, mint a vállalkozói haszon és a földbirtok és tőkekamat között meglévő. A kamatnak és a földjáradéknak a megszüntetését a szociális kérdés megoldásának tekinti tehát.

A pénztőke és az ipar között meglévő ellentét azonban mindinkább szűnik, mert a tőkekoncentráció (központosulás, tömörülés) haladásával a pénztőke mindinkább hatalmába keríti az ipart. Ennek fontos eszköze a magánvállalkozóknak részvénytársaságokból való fokozatos kiszorítása. Jóindulatu optimisták ebben egyik eszközét látják a tőke „demokratizálásának“ és annak, hogy az így lassacskán, békés uton, észrevétlenül vitessék át köztulajdonba. A valóságban ez csak arra való eszköz, hogy a közép- és alsóosztályok minden pénzét, amire a fogyasztásban nincsen rögtön szükségük, pénztőkévé változtassa és mint ilyet a nagy pénztőkéseknek ipari vállalkozók kisajátítására rendelkezésére bocsássa s ezzel egynéhány kevés pénztőkés kezében megszorítsa az ipar koncentrációjának pénzügyi eszközeit. A részvénytársasági rendszer nélkül a nagy pénztőkések csak olyan üzemek fölött uralkodhatnának, amelyeket saját pénzükkel vásároltak meg. A részvényrendszer segítségével számos olyan üzemel

lehetnek függővé maguktól és siettethek így megszerzésüket, amelyeknek megvásárlásához a szükséges pénz nincs tulajdonukban. Pierpont Morgan és társai meseszerű hatalma, amely az Egyesült Államokban rövid néhány esztendő alatt számos vasutat, hányát s a legtöbb vasművet egyetlen kézben központosított — a legfontosabb kulturállamok iparának és forgalmának ez az ugrásszerű meghódítása — lehetetlen lett volna a részvénytársasági rendszer nélkül.

A londoni „Economist” szerint öt férfinak, J. D. Rockefellernek, E. H. Harrimannak, J. Pierpont Morgannak, W. R. Vanderbiltnak és G. D. Gouldnak együttvéve több mint 3000 millió márka vagyonuk van. Ellenben együttvéve 30.000 millió márkánál nagyobb tőke fölött uralkodnak, mialatt az Egyesült Államok bankjaiban, vasutjaiban és ipari társaságaiban befektetett teljes tőke 70.000 millióra rug. A részvénytársasági rendszer segítségével tehát közel a felén uralkodnak annak a tőkének, amelytől viszont az Unió egész gazdasági élete függ.

A válság, amely Amerikában nem marad el, mint mindig, ezuttal is ki fogja sajátítani a kis részvényeseket és növelni, erősíteni fogja a nagyokat.

Azonban minél inkább keríti a pénztőke az ipart is hatalmába, annál inkább veszi át az ipari tőke a pénztőke módszereit. A magánvállalkozó számára aki munkásai mellett él, azok mégis csak emberek, akiknek jó és rossz sorsa nem hagyhatja őt egészen közönyösen, ha csak nem durvult el teljesen. A részvénytulajdonosok számára csak az osztalék létezik, a munkások az ő szemükben csak pusztá számok egy olyan számvetési műveletben, amelynek végső eredményei őket a legnagyobb mértékben érdeklik, mert azok fokozott jólétet, megnövekedett hatalmat vagy szorultabb helyzetet és szociális lefokozást jelenthetnek számukra. A munkásoknak az a tekintetbe vétele, amely a magánvállalkozónál még számbajöhet, itt egészen elvész.

A pénztőke az a fajtája a tőkének, amely leginkább hajlandó az erőszakra, amely legkönnyebben tömörül monopóliumokká és amely ezzel végtelen hatalmat szerez a munkásosztály fölött, az a fajtája a tőkének, amely a legidegenebb a munkással szemben. Ez a fajtája a tőkének az, amely az ipari magánkapitalistákat kiszorítja és mindinkább uralkodóvá válik az egész kapitalista termelés fölött.

Ennek legtermészetesebb következménye a társadalmi ellentétek kiélesedése.

De hát *Anglia!* — fogják ezzel szemben fölvetni. Nem találkozunk-e Angliában az osztályellentéteknek fokozatos gyöngülésével? És nem mondta-e már Marx is meg, hogy Anglia a kapitalista termelőmód klasszikus országa, amely megmutatja nekünk saját jövődönket? Nem Anglia mostani állapota-e az, amely felé mi is haladunk? Mindig Anglia az, amelyre a szociális béke rajongói utalnak és csodálatos módon ugyanazok, akik nekünk „orthodox” marxistáknak lehangosabban vetik szemünkre Marx minden gondolatához való csökönyös ragaszkodásunkat, ugyanazok gondolják, hogy az éppen említett Marx-féle mondattal a legdöntőbb csapást mérhetik reánk.

A valóság az, hogy a viszonyok a „Kapital” megírása óta igen erősen megváltoztak. Anglia már nem klasszikus földje a kapitalizmusnak. Fejlődése mindinkább megakad, más országok, nevezetesen Németország és Amerika mindinkább tulszárnyalják és a viszony most kezd megfordulni. Anglia már nem tárja föl előttünk jövődönket, ellenben a mi állapotaink kezdik megmutatni Angliának a kapitalista termelőmód keretében való jövődjét. A valóságos viszonyok vizsgálata ezt bizonyítja azoknak az „orthodox” marxistáknak, akik nem gondolkodás nélkül imádkozzák el Marxnak minden szavát, hanem módszerét alkalmazzák, hogy segítségével megértsék a jelent.

Anglia a kapitalizmus klasszikus földje volt, az,

amelyen az ipari tőke először jutott uralomra. Még pedig nemcsak saját országának más osztályai fölött tett szert gazdasági tulsulyra, hanem tulerőre jutott a külfölddel szemben is. Így azokat a tulajdonságokat, amelyeket főntebb sajátosságai gyanánt jellemeztem, a legszabadabban tudta kifejteni. Lemondott a munkálkodó osztályok erőszakos leigázásáról és inkább azon igyekezett, hogy „békésen” ossza meg őket, amennyiben erősebb és szervezett rétegeinek politikai kiváltságokat adott és azon volt, hogy vezetőit, barátságos magatartása révén, megvásárolni és korrumpálni tudja, ami gyakran sikerült is neki. Lemondott a kifelé való erőszakról is, béke és szabadkereskedelem voltak jelszavai; békésen megfért a burokkal és végül még arra is késznek látszott, hogy az Irlanddal szemben való évszázados igaztalanságát is helyrehozza és Home rule-t adjon neki.

Közben azonban a külföldi verseny hatalmas, helyenként tulerős lett és ez arra indította a kapitalistákat, hogy a kizsákmányolásnak az országon belül lévő minden akadályát eltávolítsák, ugyanakkor pedig erőszakos rendszabályokkal biztosítsák maguknak a piacokat. Lépésről-lépésre együtt járt ezzel a magas pénzügyi körök elhatalmasodása a termelő folyamatban. Azóta azután Anglia megváltozott. A Webb házaspár a „Soziale Praxis”-ban (1912 március 20) így ír: „Az idők szelleme az utóbbi évtized során a munkáltatók és munkások között való viszonylatokban a „testületi önsegély” ellen fordul, amely pedig a korábbi nemzedékek jellemzője volt. Sőt a vagyonos és vállalkozó osztályok hangulata ma ellenségesebb a szakszervezetekkel és a sztrájkokkal szemben, mint egy emberöltővel ezelőtt.”

Ennek az átalakulásnak következményeként a szakszervezeteket a törvényszékek súlyosan gátolták működésükben. A szabad kereskedelem helyére az élelmiszerek vámmal való megdrágításának tö-

rekvése lépett; a gyarmati hódító politika újból megkezdődött, ugyanakkor följult Irlanddal szemben az erőszak törvényhozása. Csak a katonai rendszernek porosz mintára való átalakítása hiányzik még és Anglia teljesen Németország lengyelpolitikájának, kereskedelmi politikájának, szociálpolitikájának, külügyi politikájának és hadügyi politikájának útjain halad.

A toryk bukása, a liberális párt győzelme ezt az irányzatot látszat szerint visszaszorította. De a liberálisok és az új munkáspárt között való harc, máris megindult új formában. Nem bizonyítja-e ez világosan, hogy mai nap Németországban (és Amerikában) lehet Anglia jövődjét tanulmányozni s hogy Anglia többé nem képviseli Németország jövődjét? Az „osztályellentétek enyhítésének“ és a „szociális béke“ uttörésének korszaka Angliára maradt korlátozva és ott is már a múlt dolgai közé tartozik.

Nyiltan beösmernem, hogy valaha én is nagy reményeket tápláltam Angliára vonatkozóan. Ha nem is vártam azt, hogy az angol radikalizmust valaha átültetik Németországba, mégis reméltem, hogy Angliában, sajátos viszonyainál fogva, a kapitalizmustól a szocializmushoz való átmenetet nem szociális forradalom, hanem az uralkodó osztályoknak egész sereg fokozatos engedménye fogja békésen megvalósítani. Az utóbbi évek tapasztalatai ezen reménykedéseimet is megsemmisítették. Anglia belső politikája német versenytársának mintájára kezd alakulni. Kíváncsok, hogy ennek hatásai az angol proletariátusra is megfelelőek legyenek!

Látjuk, hogy mennyi jogosultsága van annak a föltevésnek, hogy az osztályellentétek csökkennek, hogy a burzsoázia és a proletariátus között közeledés történik. Mindez nem bizonyul ugyan egészen légből kapottnak, bizonyos tényekre történhet is hivatkozás, de a hiba ott rejtőzik, hogy ezeket a kis területre szorított tényeket általános érvényűeknek akarják tekinteni. Ez a fölfogás az intelligencia együemely

réteget azonosnak veszi az egész burzsoáziával és egy sajátos, már csak a múltban érvényes angol szociális irányzatot az egész kapitalista termelőmód általános és mindinkább erősödő irányzatának tekint.

VL. A demokrácia.

De vajjon a demokrácia nem ád-e lehetőséget arra, hogy a kapitalizmus lassan, észrevétlenül alakitassék át szocializmussá, a meglévőnek olyan erőszakos szétrombolása nélkül, mint amit a politikai hatalomnak a proletárságtól való meghódítása jelent?

Vannak olyan politikusok, akik azt állítják, hogy csak valamely osztály önkényuralma teszi szükségessé a forradalmat, a demokrácia fölöslegessé teszi és hogy annyi demokrácia, amennyi a fejlődésnek békés, forradalommentes lefolytatásához szükséges, van már minden kulturállamban. Mindenütt lehetséges fogyasztási szövetkezeteknek az alakítása, amelyek fejlődésük során a házitermelést is megteremtik és így lassan-lassan, de szünetlenül az egyik területről a másik után kiszorítják a kapitalista termelést. Mindenütt lehet szakszervezeteket alakítani, amelyek a tőkések hatalmát saját tüzeinkben korlátozzák és az abszolutizmus helyett életbeléptetik a gyári alkotmányosságot és így lassan előkészítik a gyári köztársasághoz való átmenetet. Majd mindenütt behatolhat a szociáldemokrácia a községtanácsokba, ott befolyást gyakorolhat a munkásság javára, a községi föladatokról kiterjesztheti a közmunkákra és a községi termelés folytonos kiterjesztésével szűkebbre szoríthatja a magántermelést. És végül a parlamentekbe is behatol a szociáldemokrácia, azokban mind nagyobb befolyásra tesz szert, az egyik szociális reformot a másik után viszi keresztül, munkásvédő törvényekkel korlátozza a tőkések hatalmát és ugyanakkor azzal, hogy a nagy monopóliumok álla-

mosítására törekszik, mind nagyobb körűvé teszi az állami termelést. A demokratikus jogok gyakorlása révén a kapitalista társadalom a már ma megadott talajból így nő bele a szocialista társadalomba. A politikai hatalomnak a proletárságtól való forradalmi meghódítása így válik fölöslegessé, az erre való törekvés így lesz egyenesen károssá, mert nem érhet el más eredményt, mint megzavarását ennek a lassan, de biztosan végbemenő folyamatnak.

Igy mondják a forradalmi fejlődés ellenfelei.

Csábító idil az, amelyet így elénk varázsolnak és most sem mondhatjuk, hogy teljesen alap nélkül való. Azok a tények, amelyekre hivatkoznak, valóban megvannak. Azonban azok az igazságok, amelyeket hirdetnek, itt is csak féligazságok. Egy kis dialektikus gondolkodás megmutatta volna nekik az egész igazságot.

Ez az idil tudniillik csak akkor födi a valóságot, ha föltételezik, hogy az ellentétnek csak az egyik fele, a proletárság nő és gyarapodik erőben, míg a másik fele, a burzsoázia, változatlanul egy helyben marad. Akkor persze természetes, hogy a proletárság lassan, forradalom nélkül tul nő a burzsoázián és azt észrevétlenül kisajátítja.

Egészen más képet nyerünk, ha megnézzük a másik oldalt is és észrevesszük, hogy a burzsoázia szintén gyarapodik erőben és hogy a proletárság minden haladása uj erők kifejlesztésére, az ellentállás és az elnyomatás uj módszereinek kieszelésére és alkalmazására ösztönzi. Ami a dolgok egyoldalu megtekintésénél a szocializmusba való lassu, békés, belefejlődésnek látszik, az ilyenképpen mind nagyobb számu küzdők megszervezésévé, mind erőteljesebb harci eszközök alkalmazásává, a harctér folytonos kitágításává válik. Vagyis mindez nem az osztályharc lassu megszüntetése a kapitalizmus fölshívása révén, hanem a harcnak mindig magasabb fokon való megújítása és minden uj diadal és minden uj vereség következményeinek súlyosbitása.

Legjámborobbak a szövetkezetek, amelyek közül ma gyakorlatilag csak a fogyasztószövetkezetek jöhetnek számba. A forradalmi fejlődés valamennyi ellenfele nagyrabecsüli őket békés jellegük miatt. Kétségtelen, hogy sok hasznót hajthatnak a munkásosztálynak, de nevetséges tőlük a kapitalizmusnak akár csak részleges kisajátítását is várni. Ha valamely osztályt csakugyan kisajátítanak, akkor ezek csak a kiskereskedők lehetnek és a kisiparosoknak egynémely olyan rétegei, amelyek a mai napig él tudtak tengődni, például a pékek. Ennek felel meg az, hogy a nagytőkések sehol sem harcolnak a fogyasztószövetkezetek ellen, amelyek pedig őket állítólag kiszorítják. Nem. A kispolgárok azok, akik dühösen hadakoznak ellenük. És ezek közt is éppen azok a rétegek, amelyek a munkásfogyasztóközönségtől függnék, amelyek tehát leghamarabb nyerhetők meg a proletárpolitika javára. Ha a munkásfogyasztószövetkezetek számos munkásrétegnek nyújtanak is anyagi előnyöket és ezzel erősítik is őket, úgy a másik oldalon több, a proletársághoz közel álló réteget taszítanak el ettől a mozgalomtól. És így az az eszköz, amely a kapitalizmus békés fölszívására és az osztályharc megszüntetésére hivatott, az osztályharc új tütközőpontjává válik, amely új osztálygyűlöletet fakaszt. A tőke hatalma pedig mindemellett érintetlen marad. A fogyasztószövetkezet eddig csak a kiskereskedő ellen harcolt diadalmasan; az áruház ellen való harc még vár rá. Kevésbé könnyen fogja megvívni.

Teljesen értelmetlen az a hit, hogy a fogyasztószövetkezetek osztalékai, akkor is, ha nem fizetik ki, hanem összegyűjtik őket, gyorsabban növekedhetnek, mint a tőke akkumulációja (fölhalmozódása), úgy hogy azt meghaladhatják és a kapitalizmus területét lassanként mind szűkebbre korlátozhatják.

A fogyasztószövetkezetek a proletariátus felszabadítására csak ott nyerhetnek jelentőséget, ahol a proletárság erőteljes osztályharcot viv, ahol eszközei

lehetnek a küzdő proletariátus erő- és hatalomgyarapításának. Azonban a szövetkezetek merőben függnék a törvényhozás állapotától és az államhatalom magatartásától. Mindaddig tehát, amíg a proletárság nem hódította meg az államhatalmat, a fogyasztószövetkezetek a proletárság osztályharcának területén, mindig szűk határok közé lesznek szorítva.

A proletárságra a *fogyasztószövetkezeteknél* sokkal fontosabbak a *szakszervezetek*. Fontosabbak, de csak *harci szervezetek* gyanánt és nem mint szervezetei a szociális békének. Ott is, ahol egyes vagy szervezett vállalkozókkal szerződéseket kötnek, ezeket csak harci készségük erejével érhetik el és vihetik keresztül.

Bármily fontosak, sőt nélkülözhetetlenek a szakszervezetek a harcoló proletárság számára, előbb-utóbb mégis mindenütt számolni kell ellenlábasukkal, a vállalkozói szervezetekkel, amelyek, ha a szoros üzletközösség formáit öltik kartellek vagy trösztök képében magukra, könnyen válnak a szakszervezetekkel szemben is legyőzhetetlenné.

Azonban nemcsak a vállalkozószervezetek fenyegetik a szakszervezeteket, hanem az államhatalom is. Mi itt Németországban erről sokat beszélhetnénk. (Hát még mi itt Magyarországon! *A ford.*) Hogy azonban még a demokratikus Angliában sincsenek a szakszervezetek minden veszedelmen túl, azt megmutatták néhány év előtt azok az ismert bírói döntések, amelyek a szervezetek megbénításával fenyegettek.

Erre vonatkozóan is nyújt jellemző tanulságokat a Webb házaspár már említett cikke, amely egyébként is jellemzően világítja meg a szakszervezetek jövődjét. Ez a cikk utal arra, hogy a szervezetek milyen egyenlőtlenül fejlődnek Angliában. „Általánosságban szólva az erősek még erősebbeké lettek, míg azok, amelyek azelőtt is gyöngék voltak, most gyöngébbek, mint valaha.” A szénbányászok, a gyapottmunkások, az építőmunkások, a vasipar mun-

kásainak szakszervezetei nőttek. A földmunkások, a hajómunkások, a ruházati ipar munkásai és a tanulatlan munkások szakszervezetei visszafejlődtek. Az egész szakszervezeti életet pedig a birtokososztályok növekedő ellenségeskedése fenyegeti. Az angol törvények kiválóan alkalmasak kellemetlenné vált szervezetek elnyomására. És az a veszedelem, hogy a szakszervezetek ellen most föl fogják őket használni, „növekedett és a veszedelem nagyobbá lett a bírának és esküdteknek a szakszervezetek és a sztrájkok ellen való elenszenvével, amelyet együtt táplálnak ezek a magasabb és a középosztályokkal“. A fönnálló törvények alkalmasak arra, hogy „a munkást a vállalkozónak összekötött kézzel szolgáltassák ki“, úgy hogy a Webb házaspár számít olyan állapotra, amelyben „a kollektív szerződés mellékjelenségeivel: a kollektív munkabeszüntetéssel és az iparnak időnként való szünetelésével együtt, a törvénynek birói alkalmazása folytán lehetetlenné vagy legalább is túl drágává és túl nehézvé válik“.

És emellett a szakszervezetek mindeddig legfőljebb kényelmetlenségeket okoztak a tőkéseknek, a kizsákmányolásnak valódi korlátozásáról az ő révükön nem is lehet beszélni. Elgondolhatjuk, hogy miként lépne föl az államhatalom még a szakszervezetek eddigi Eldorádójában, Angliában is, ha sikerülne nekik a tőkét komolyan megzabolázni.

Az ugynevezett községi szocializmus köré is hasonlóképpen határokat von az adott állami és társadalmi rend, még ott is, ahol a községekben az általános választójog uralkodik. A község mindig kötve van az általános gazdasági és politikai viszonyokhoz, azokon túl saját erejéből nem nőhet. Igaz, hogy egyes ipari községekben a proletariátus képes még az államhatalom meghódítása előtt kezébe venni a községi közigazgatást és ezen a réven megfoszthatja ezt az igazgatást azoktól a jelenségektől, amelyek a proletariátussal szemben a legellenségesebbek és keresztül vihet bizonyos olyan javításokat is, amelyek polgári

közigazgatástól nem várhatók. De ezek a községi közigazgatások csakhamar határookra lelnek, nemcsak az államhatalomban, hanem saját gazdasági gyöngeségükben is. Többnyire szegény, szinte kizáróan proletároktól lakott községek azok, amelyeket a szociáldemokrácia először hódít meg. Honnan vegyék tehát a nagyobb reformoknak keresztülviteléhez szükséges eszközöket? A községi lakosok megadóztatásában rendszerint korlátozza őket az állami törvényhozás és ott is, ahol ez nincs így, csak bizonyos határok között adóztathatják meg a jómódúakat és vagyonosokat, mert egyébként ezek, az egyedüli teherbírók, elhagyják a községet. Mélyreható reformok új adókat tesznek néha szükségesekké, amelyeket azután nemcsak a fölsőbb osztályok, hanem a lakosságnak szélesebb rétegei is kelleniük fogadnak. Sok községi közigazgatás, amelyet szocialisták vagy hozzájuk közelálló reformátorok hódítottak meg, ismét elveszett számukra az adókérdés miatt, noha gazdálkodásuk mintaszerű volt. Így történt ez Londonban, Roubaixban és legutóbb Németországban, Mühlhausenban.

De hát a politika területe! Az csak nem ismer ilyen korlátokat. És nem találkozunk-e itt a munkásvédelemnek szakadatlan fejlődésével, nem hoz-e minden parlamenti ülészak új és új korlátokat a kapitalizmus számára? És nem szaporítja-e minden választás parlamenti képviselőink számát? Nem növekszik-e ezzel lassan, de folyton és föltarthatatlanul hatalmunk az államban és befolyásunk a kormányra? Nem növekszik-e ezzel együtt a tőke függősége a proletariátustól?

Kétségtelen, hogy a munkásvédő törvények száma évről-évre növekszik. Azonban, ha közelebbről odatekintünk, akkor látjuk, hogy az utolsó évtizedekben szinte kizáróan csak a már meglévő védelemnek új területekre való kiterjesztéséről van szó: kereskedelmi alkalmazottakra, vendéglői személyzetre, gyáron kívül dolgozó gyermekekre, otthonmun-

kásokra, hajómunkásokra stb. Olyan kiterjesztés ez, amely igen szerény és határozatlan természetű, nem pedig a védelem fokozása ott, ahol már volt. Ha pedig tetkintetbe vesszük, hogy a kapitalista termelőmód mily gyorsan terjeszkedik, milyen gyorsan hódítja meg az egyik hivatást a másik után, az egyik országot a másik után, akkor látni fogjuk, hogy a munkásvédelem kiterjesztése ennél sokkal lassabb iramban történik és hogy a kapitalizmus terjeszkedését sehol tul nem szárnyalja, hanem mindig csak fáradságosan utána kocog. És míg a kapitalizmus mind gyorsabb és gyorsabb iramban terjeszkedik, a munkásvédelem mind inkább és inkább megakad.

Ha már a munkásvédelemnek szélességben való térhódítása sem kielégítő, mélyebbé ugyszólván egyáltalán nem lett. Angliában 1847-ben a chartistamozgalom nyomása és a textilmunkásság rohamos pusztulásának hatása alatt életbeléptették a 10 órás munkaidőt nők és ifjummunkások számára, vagyis a valóságban a textilipar valamennyi munkása számára. Mai napig is hol jutottunk tul a 10 órás munkanapon?

A második francia köztársaság 1848-ban Páris minden munkásának munkaidejét napi 10 órában, Franciaország egyéb helyein napi 11 órában állapította meg. Amikor néhány esztendővel ezelőtt Millebrand elfogadtatta a kamarával (papiroson, számos korlátozással) a 10 órás munkanapot, még pedig azon üzemek számára, amelyekben nők és gyermekek dolgoznak férfiakkal együtt (tehát nem minden üzemben), akkor ezt csodálatraméltó alkotásnak nevezték, amelyre csak *szocialista* miniszter képes. Pedig ezzel kevesebbet adott, mint a félszázal előtti angol burzsoá törvényhozás, mert hiszen a 10 órás munkanapot még *gyermekek* számára is érvényben hagyta, holott Angliában azt már 1844-ben 6 és fél órára korlátozták.

Már az Internationale 1866. évi genfi kongresszusa a 8 órás munkanapot követelte minden eredmé-

nyes szociális reform előföltételeként. Ellenben 36 évvel később, a francia szocialisták toursi kongresszusán akadt egy küldött, aki állást foglalhatott az ellen, hogy a 8 órás munkanap legközelebbi követeléseink közé tartozzék. Ő csak „rendszabályokat a 8 órás munkanap megközelítésére“ akart követelni. És ezt az embert nem nevették ki, hanem a választásoknál, Párisban még jelöltként is szerepelhetett.

Látjuk, hogy a szociális reformátorok szerény-sége az egyetlen, amiben a szociális reform gyors lép-tekkel halad előre.

De vajjon miként lehetséges mind ez a szocia-lista képviselőknek való szaporodása mellett? Ez a kérdés könnyen oldódik meg, ha nem egyedül ezt a tényt nézzük, hanem az éremnek a másik oldalát is. Igaz, hogy a szocialista képviselők száma növekszik, azonban ezzel egyidőben züllik a polgári demokrácia is. Gyakran észrevehető ez külsőleg is, szavazataik csökkenésén. Mindenkor azonban megnyilvánul benső züllésük révén. Mind gyávábbá és jellemte-lenebbé válik és a reakció ellen csak azzal tud véde-kezni, hogy hajlandónak nyilatkozik maga is reak-ciós politika üzésére és ezt a hajlandóságot gyako-rolja is ott, ahol kormányra jut. Ez a liberalizmus mai módszere a hatalom meghódítására.

Azonban nemcsak a polgári liberalizmus gyön-gül ugyanabban az arányban, amelyben a szociál-demokrácia növekszik, hanem ugyanakkor, a szo-ciáldemokrácia parlamenti befolyásának növekedésé-vel együtt, csökken a parlamentek befolyása is. Ez a két jelenség idő dolgában egybeesik, nem állanak azonban egymással közvetlen kapcsolatban. Ellen-kezően: azok a parlamentek, amelyekben nincsenek szociáldemokraták, vagy csak kevés ül bennök, mint például a porosz kamarában, még gyorsabban veszi-tenek befolyásukból és alkotó erejükből, mint a többiek.

A parlamentek züllésének különféle okai van-nak. Leglényegesebb okának azonban nem szabad a

parlamentí technika tényeit tekinteni, amelyeket a házszabályok, vagy a parlament illetékességi körének megváltoztatásával el lehetne tüntetni; leglényegesebb oka azon osztályok jellegében keresendő, amelyek a parlamentarizmus révén elhatározóan befolyásolják a kormányt.

Ahhoz, hogy a parlamentarizmus virágozzék, két előfeltétel szükséges. Először is erős, egységes többség és másodszor valamilyen nagy szociális cél, amelyet ez a többség energikusan elérni törekszik és amelyre igyekszik a kormányt is rákényszeríteni. Mindkét előfeltétel megvolt a parlament virágzó korában. Amíg a kapitalizmus a nemzet jövődjét képviselte, addig fölszabadítása javára sorompóba léptek mindazok a néprétegek, amelyek parlamenti szempontból jelentősek voltak, mindenekelőtt a műveltek tömege; azonban még a kispolgárok, sőt a munkások többsége is követte ezt a polgári vezetést.

Igy alakult meg a liberalizmus nagy célú, szervezett párt gyanánt. A liberalizmus harcai a parlamentért és a parlamentben adták meg néki jelentőségét.

Azóta állott be az a fejlődés, amelyet előbb vázoltam. Az a fejlődés, amely a proletariátust, amelyben külön osztályöntudat fejlődött, továbbá az intelligenciának, a kispolgárságnak és a törpebirtokosoknak egyrészét a szocialista táborba terelte, a kispolgárságnak és a parasztságnak másik részét teljesen reakcióssá tette, amely ugyanakkor az ipari kapitalizmus legerősebb képviselőit, a magas pénzügyi körök képviselőivel egyesítette, azokkal, akik a parlamentarizmusra soha nagy súlyt nem fektettek, noha tudtak vele is leszámolni — lásd a panamabotrányt.

Igy hullott szét a liberális párt alkotó elemeire, anélkül, hogy az uralkodó osztályokból más nagy, egységes jellegű parlamenti párt alakult volna, amely helyét elfoglalhatta volna. Minél reakciósab-

bak a birtokos osztályok, annál kevésbé alkotnak egységes tömeget, annál inkább hullanak szét apró pártokra, annál nehezebbé válik egységes parlamenti többségnek a megteremtése. Többségek alkotása mindinkább csak azzal válik lehetővé, hogy a különféle irányok tömörülnék pillanatnyi többségekké, koalíciókká, amelyek ingatag alapon nyugszanak, mert nem benső kötelék, hanem csak a külső célszerűség követelményei fűzik őket össze. Ezek már jó előre is meddőségre vannak kárhoztatva, mert elemeik oly annyira különbözőek egymástól, hogy csak annak a *lemondásnak* a révén tarthatók együtt, amelynek alapján mindegyikük föladja azt, hogy saját szellemének, eszméinek megfelelő határozott alkotásokra törekedjék. A koalíciók a parlamentarizmus leromlásából fakadnak és politikai és szociális tehetetlenségét jelentik és ezért lényegüknek teljes félreismerése, ha a bennök való részvételben olyan eszközt látnak, amely a proletariátusnak a politikai hatalomba való lassu, fokozatos befejlődését szolgálja.

A szociális fejlődés azonban nemcsak a nagy, egységes parlamenti pártok széthullásához vezet számos különféle, sőt ellentétes csoportokra, hanem oda is, hogy a parlamenti többségek gyakran reakciósabbak és munkásellenesebbek, mint a kormányok. Ha ezek valójában csak végrehajtói is az uralkodó osztályoknak, mégis azoknál jobban ismerik föl a szociális és politikai viszonyok egészét és az állami bürokrácia bármennyire is csak akaratnélküli szolgálja a kormánynak, mégis önálló élete és saját törekvései is vannak, amelyek visszahatnak a kormányra. A bürokrácia pedig abból az intelligenciából kerül ki, amelynek soraiban, mint láttuk, a proletárság jelentőségének fölismerése, bármily félénken is, de mégis erősödőben van.

Mindez odahat, hogy a kormányok reakciós és munkásellenes álláspontjuk mellett is, gyakran még sem lépnek föl olyan elvakultan, mint a mögöttük

álló uralkodó osztályok, a maguk kispolgári és és paraszti uszályával. A parlamentek, amelyek valamikor előrehajtották a kormányokat a haladás útján, most mindinkább arra szolgálnak, hogy azt a kis haladást is meggátolják, amelyekre a kormányok, a körülmények kényszere alatt néha ráfanyalodnak. Abban a mértékben, amelyben a parlamentarizmus segítségével ma uralkodó osztályok fölöslegessé és károsakká válnak, a parlamenti gépezet is veszít jelentőségéből.

Ha másrészt a proletárválasztókra való tekintet néha mégis kényszeríti a képviselőtestületeket arra, hogy munkásbarátságot és demokráciát szinleljenek és a kormányt e téren tulszárnyalják, akkor ez mindig talál módot arra, hogy a parlamentet megkerülje.

Az Egyesült Államokban a szakszervezetek ellen irányuló harcot nem annyira a képviselőtestületek, mint inkább a bíróságok viszik; Angliában is nem a választóktól függő alsóház törvényhozása, hanem a lordok biráskodása volt az, amely megnyitotta a szakszervezetek ellen irányuló támadást; és hogy a láb alól eltett fölforgató javaslat szelleme a német bíróságokat mennyire meghódította, arról a német munkások sokat beszélhetnek!

A gyertya tehát mindkét oldalon ég. Az uralkodó-osztályok és a kormány is mindinkább meddőségre ítélik a parlamenteket. A parlamentarizmus mind képtelenebb lesz arra, hogy valamilyen határozott irányu politikát kövessen. Mind öregebb és tehetlenebb lesz és új ifjúságra és új erőre csak akkor tehet szert, ha az egész államhatalommal egyetemben meghódítja a proletárság és céljainak szolgálatába állítja. A parlamentarizmus tehát, távol attól, hogy a forradalmat lehetetlenné vagy fölöslegessé tegye, ellenkezően egyenesen rászorul a forradalomra, hogy ismét életképes legyen.

De valahogy félre ne értsék mindezt s úgy ne fogják föl, mintha fölöslegesnek tartanám a demokráciát, mintha azt mondanám, hogy a szövetkezetek,

a szakszervezetek, a szociáldemokráciának behatolása a községtanácsokba és a parlamentekbe, vagy egyes reformok kivívása — értéktelen. Ennél semmi sem volna tévesebb. Ellenkezően, mindez megbecsülhetetlen értékű a proletárság számára, értéktelenné csak olyan eszköz gyanánt lesz, amelynek az volna a hivatása, hogy a forradalom, vagyis a politikai hatalomnak a proletárságtól való meghódítása, elkerültessék.

A demokrácia igen nagy érték márcsak azért is, mert a forradalmi harcnak magasabb formáit teszi lehetővé. Ez a forradalom már nem lesz, mint 1789-ben vagy 1848-ban, minden politikai képzettség, a harcoló tényezők erőviszonyainak minden ismerete, a küzdelem föladatainak és megoldása eszközeinek fölismerése híján való szervezetlen tömegek harca, nem lesz többé olyan tömegek harca, amelyeket minden vaklárma, minden véletlen magával ragad vagy megzavar. Szervezett, fölvilágosodott, megállapodott és meggondolt tömegek harca lesz, amelyek nem engednek minden irányításnak, nem törnek ki minden sérelem láttára, de nem is kedvetlenednek el minden balsikerre.

Másrészt a választási harcok alkalmat adnak arra, hogy a magunk és ellenségünk sorait megszámláljuk, bepillantást engednek ennél fogva az osztályok és pártok erőviszonyaiba, fejlődésükbe és hanyatlásukba; elsietett támadásoktól így megőriznek és vereségektől megóvnak; de módot nyújtanak így arra is, hogy az ellenfél maga is fölismerje egynémely pozíciójának tarthatatlanságát és azokat, ha nem jelentenek számára életkérdést, önként föladja. A harc így kevésbé lesz kegyetlen és áldozatokkal teljes, kevésbé függ majd vak véletlenektől.

De nem szabad lebecsülni azokat a gyakorlati vívmányokat sem, amelyeket a demokrácia segítségével és szabadságainak és jogainak alkalmazásával meg lehet szerezni. Igaz, hogy sokkal jelentéktelenebbek, semhogy a kapitalizmus uralmát korlátozhatnák és észrevétlen belefejlődését a szocializmusba

okozhatnák. Azonban a legkisebb reform és szervezet is nagy jelentőséget nyerhet a *proletárság testi és szellemi ujjászületésénél*; nélkülük védtelenül volna a kapitalizmusnak kiszolgáltatva s régen elpusztult volna abban a nyomorúságban, amellyel ez állandóan fenyegeti. Azonban nemcsak a proletárságnak a nyomorból való kiszabadítására szükséges a proletárképviselők munkálkodása a parlamentekben és községtanácsokban, valamint a proletárszervezetek tevékenykedése, hanem arra is, hogy a proletariátus gyakorlati ösmeretei gyarapodjanak az állami, községi közigazgatás és gazdasági nagyüzemek feladatai és eszközei terén. Vagyis annak a szellemi érettségnek a megszerzésére is szükséges, amelyre a proletariátusnak szüksége van, hogy a burzsoáziát, az uralkodó osztályt, majdan fölválthassa.

A demokrácia nélkülözhetetlen tehát olyan eszköz gyanánt, amely a szociális forradalomra *éretté teszi a proletárságot*. Ellenben nem képes a forradalom *meggátlására*. A demokrácia ugyanaz a proletárságra, ami a levegő és világosság a szervezet számára, nélküle nem tudja erőit kifejteni; azonban az egyik osztály növekedése mellett nem szabad elfelejteni az ellenfélnek ugyanakkor való növekedését. A demokrácia nem akadályozza meg a kapitalizmus fejlődését, amelynek szervezetei, politikai és gazdasági hatalma együtt gyarapszanak a proletárságéival. Igaz, hogy a fogyasztószövetkezetek erősödnek, de még gyorsabban növekszik a tőkefölhalmozódás; igaz, hogy a szakszervezetek erősödnek, de ugyanakkor még gyorsabban folyik a tőke és szervezeteinek mérhetetlen nagyságu monopóliumokká való központosulása. Igaz, hogy gyarapodik — hogy egy még itt nem taglalt pontot is röviden érintsünk — a szocialista sajtó, ugyanakkor azonban erősödik a pártonkivüli, jellemtelen sajtó, amely széles néprétegeket mérgez meg; igaz, hogy nőnek a bérek, de még gyorsabban szaporodnak a profitok tömegei; igaz, hogy a szocialista képviselők száma szaporodik

a parlamentekben, de ezen intézmények jelentősége és hatása mindinkább csökken, mialatt ugyanakkor többségeik és a kormányok mind nagyobb függésbe kerülnek a magas pénzügyi körök hatalmasságaitól.

A proletárság hatalmi eszközei mellett így nőnek a tőkái is és ennek a fejlődésnek a vége nem lehet más, mint a kettőjük között való döntő harc, amely nem fejeződhet be előbb, míg a proletárság a diadalt ki nem vivta.

Mert a kapitalista osztály fölöslegessé vált, ellenben a proletárság a társadalom legnélkülözhetlenebb osztálya lett. A kapitalista osztály nem képes a proletárságot megszüntetni, vagy kipusztítani, ennek minden vereség után újból és mind fenyegetőbbben talpra kell állania; ellenben a proletariátus a tőke fölött megszerzett első nagy diadalt, amely kezei közé szolgáltatja a politikai hatalmat, nem is használhatja föl másra, mint a tőkeviszony megszüntetésére. Amíg ez meg nem történt, addig a két osztály között folyó harc nem fejeződhet be. A kapitalista termelőmód keretén belül való szociális béke olyan utópia, amely az intelligencia igen reális szükségleteiből fakad, a valóságban azonban semmiféle támasztékot az érvényesülésre nem talál. És nem kevésbé utópia a kapitalizmusnak a szocializmusba való észrevétlen belefejlődése. Nincsen semmi okunk arra a föltevésre, hogy a kapitalizmus vége különbözni fog kezdetétől. Sem a gazdasági, sem a politikai fejlődés nem igazolja azt, mintha a forradalmaknak az a korszaka, amely a kapitalista termelőmódot jellemzi, be volna fejezve. Szociális reformok és a proletárszervezetek megerősödése nem lehetnek gátjai, legfeljebb azt eredményezhetik, hogy a tőke ellen való osztályharc a küzdő proletárság fejlettebb rétegeinél a lét elemi feltételeiért való küzdelemből a hatalomért való küzdelemmé válik.

7. A szociális forradalom formái és fegyverei.

Milyenek lesznek azonban azok a formák, amelyek között az uralkodó osztályok és a proletárság között megvívandó döntő ütközetek le fognak játszódni? Mikorára várhatjuk őket? Milyen fegyverek állanak majd a proletárság rendelkezésére?

Ezekre a kérdésekre nagyon nehéz határozott válaszokkal szolgálni. Bizonyos fokig előre kikutat-hatjuk a fejlődés *irányát*, de *formáit* és *gyorsaságát* nem. A fejlődés irányának kikutatásánál aránylag egyszerű törvényekről van szó: e téren el lehet mind-azon jelenségek zavaros sokaságától tekinteni, amelyek nem ismerünk föl törvényszerűeknek, szükségyszerűeknek, amelyek ennélfogva véletlenszerűeknek látszanak. Ellenben mindezek nagy szerepet játszanak a mozgalom formáinak és iramának megállapításánál. Így, példának okáért valamennyi modern kulturállamban egyforma volt a kapitalista fejlődés *iránya* az utolsó évszázadban, ellenben mindegyikben mások voltak *formái* és *gyorsasága*. Földrajzi sajátosságok, faji tulajdonságok, a szomszédok befolyása, nagy egyéniségektől való hátráltatása vagy elősegítése, mindez és sok minden egyéb befolyásolta ezeket. Mindebből pedig sok minden egyáltalán nem is volt előrelátható. Azonban e tényezők közül a föl-ismerhetők is olyan nagy mértékben hatnak kölcsönösen egymásra, hogy az eredmény végtelenül bonyolult, a mai állapotok mellett, előre egyáltalán meg nem állapítható. Innen van az, hogy olyan férfiak is, akik a kulturországok szociális viszonyainak alapos és mindent átfogó ismerete, valamint vizsgálódásaiknak egységes és termékeny módszere se-

gítségével, valamennyi kortársukon tultettek, mint például Marx és Engels, a gazdasági fejlődés irányát sok évtizeddel előre oly módon meg tudták jósolni, hogy az események lefolyása fényesen igazolta őket, de a legközelebbi hónapok fejlődésének formái és gyorsasága dolgában, ugyanők mégis gyakran súlyosan tévedhettek.

Az eljövendő forradalomról azt hiszem csak egyet lehet már ma is bizonyossággal állítani: egészen másminő lesz, mint elődjei. A forradalmároknak és ellenfeleiknek gyakran elkövetett tévedése az, hogy az eljövendő forradalmat, a mult forradalmának mintájára képzelik el és miután mi sem könnyebb annak bizonyításánál, hogy az ilyen forradalmak már lehetetlenek, közel fekszik az a következtetés, hogy a szociális forradalom fogalma általában már elavult. A világtörténelem során először történik meg, hogy olyan forradalmi harcok elé megyünk, amelyeket a demokratikus formák, a demokratikus szabadság alapján létrejött szervezetek segítségével fognak megvívni olyan hatalmi eszközök ellen, aminőket a világ még nem látott. Elsősorban olyan vállalkozói szervezetek ellen, amelyek előtt még az uralkodók is meghajolnak és amelyeknek erejét megsokszorozzák a modern nagyállam kifejlesztett hatalmi eszközei, a bürokrácia és a hadsereg.

A mai helyzet sajátosságát fokozza az is, hogy, mint már említettük, egynémely államban nem is a kormányok azok, amelyek a leghatározottabb ellentállást fejtik ki ellenünk. Az önkényuralom idején, amely ellen a korábbi forradalmak fordultak, a kormány hatalma tulnyomó volt, az osztályellentétek nem tudtak kifejlődni; a kormány nemcsak a kizsákmányolt, hanem a kizsákmányoló osztályokat is gátolta abban, hogy érdekeiket szabadon védelmezzék. És a kormány oldalán a kizsákmányoló osztályoknak csak egy része állott; a kizsákmányolóknak egy másik igen jelentős része, nevezetesen az ipari kapitalisták, csak ugy az ellenzéki táborban állottak,

mint a munkálkodó osztályok egésze, még pedig nemcsak a proletárok, hanem a kispolgárok és parasztok is, egynéhány visszamaradt helytől eltekintve. A kormány tehát el volt szigetelve a néptől, a széles néprétegekben nem volt támasza és a nép elnyomtatásának és kizsákmányolásának legnagyobb erejét ő képviselte. Megbuktatása időnként még egyetlen roham árán is sikerülhetett.

A demokrácia uralma alatt nemcsak a kizsákmányolók, hanem a kizsákmányoló osztályok is szabadban fejleszthetik szervezeteiket; meg is kell tenniök, ha védekezni akarnak az erősödő ellenféllel szemben. Nemcsak az előbbieket, hanem az utóbbiak hatalma is nagyobb, mint az önkényuralom idején volt. Hatalmi eszközeiket is élesebben és brutálisabban alkalmazzák, mint a kormányok, amelyek már nem fölöttük, hanem alattuk állanak.

A forradalmi rétegeknek tehát már nem egyedül a kormányokkal van dolguk, hanem erőteljes kizsákmányoló szervezetekkel is. És a forradalmi rétegek nem képviselik már, mint a múlt forradalmaiban, a nép óriási többségét, egy maroknyi kizsákmányolóval szemben. Lényegében ma csak *egy* osztályt, a proletariátust képviselik, amellyel szemközt áll nemcsak valamennyi kizsákmányoló osztály, hanem a kispolgárok és parasztok többsége és az intelligenciának egy nagy része is.

Csak az intelligenciának egy töredéke, valamint azok a törpebirtokosok és kispolgárok, akik vagy maguk is bér munkások, vagy azokra vannak utalva, egyesülnek a proletársággal. Ezek azonban többnyire igen megbízhatatlan elemek és éppen azon fegyver számára a legkevésbé hozzáférhetők, amely elsősorban ad erőt a proletárságnak a szervezkedés számára.

Amíg tehát a legutóbbi forradalmak néptömegek lázadásai voltak a kormány ellen, addig a jövő forradalom — talán Oroszországtól eltekintve — inkább a nép egyik részének harcát a másik ellen

fogja jelenteni és e tekintetben — de csak e tekintetben — kevésbé fog hasonlítani a francia forradalom típusára és inkább fogja megközelíteni a reformáció harcait. Szinte azt szeretném mondani, hogy kevésbé fog hasonlítani a felsőbbség ellen irányuló hirtelen lázadásra, mint inkább valamely hosszantartó *polgárháborúra*, ha ez utóbbi szóval nem kötnék össze valóságos háborunak és kaszabolásoknak a fogalmát. Nincs okunk föltenni azt, hogy a barrikádharcokkal és hasonló háborus jelenségekkel egybekötött *fegyveres lázadások* a mai Nyugateurópában ugyanolyan döntő szerepet játszhatnának, mint hajdan. Az orosz tapasztalatok ugyan azt mutatják, hogy valamely *desorganizált*, fegyelmében megbontott hadsereggel szemben a barrikádharc még mindig igen hatásos lehet, még pedig olyan eszköz gyanánt, amely a hadsereg zűllését tudtára adja maguknak a csapatoknak és ezzel fegyelmüket végleg megbontja.

A barrikádharc mellett a korábbi forradalmak legfontosabb emeltyüje a *pénzügyi válság* volt. *Oroszországban* még ma is az. Ellenben Nyugat-Európában e tekintetben egész más ma a helyzet, mint 1789-ben és 1848-ban. Akkoriban a kapitalizmus még gyöngye volt, a tőkefőlhalmozódás csekély, a tőke ritka és nehezen hozzáférhető. Ehhez járul, hogy a tőke az abszolutizmussal részben ellenségesen, részben legalább bizalmatlanul állott szemben. Hiszen a kormányok a tőkétől, nevezetesen az ipari tőkétől még függetlenek voltak és fejlődésének gyakran, ha mindjárt akaratauk ellenére is, útjában állottak. A haldokló feudalizmus azonban az anyagi források kiapadásához vezetett, úgy, hogy a kormányok mind kevesebb pénzt tudtak országaikból kipréselni és mindinkább adósságcsinálásra szorultak. Ennek vagy a pénzügyi összeomláshoz, vagy a föltörekvő osztályoknak adandó engedményekhez kellett vezetnie, amely utóbbiaknak pedig épp úgy maguk után kellett vonniok a politikai összeomlást, mint az előzőnek.

Egészen másként van ez mai nap. A kapitalizmus nem a szükségleten alul maradó termeléshez vezet, mint a feudalizmus, hanem a túltermeléshez; saját zsirjában fullad meg. Nem tőkehiány, hanem tőkefölösleg van, eltekintve a gazdasági föllendülés rövid korszakaitól; fölösleges tőke van, amely hasznothajtó befektetésre törekszik és amely ennek kedvéért nem fél a kockázattól sem. A kormányok teljesen a kapitalista osztálytól függnék és ez utóbbiaknak minden okuk megvan arra, hogy amazokat védjék és támogassák. Az államadósságok növekedése ilyen helyzetben csak annak a révén lehet forradalmi tényezővé, hogy megszorítja az adóprést és ezzel az alsóbb osztályok fölháborodását szítja. Azonban aligha vezethet — mint mondtuk, Oroszország kivételével — közvetlen pénzügyi összeomláshoz, vagy akárcsak a kormányok komoly pénzügyi szorultságához.

A pénzügyi válságnál vagy fegyveres lázadásnál nagyobb jelentőséget nyer az előhaladott kapitalista társadalomban a proletárság sajátos kényszerítő és harci eszköze: a szervezett munkamegtagadás, a *sztrájk*. Minél tovább fejlődik a kapitalista termelőmód és központosul a tőke, annál óriásibb méreteket öltenek a sztrájkok. És minél inkább szorítja ki a kapitalista termelőmód a kispolgárit, annál inkább függ az egész társadalom a kapitalista termelés zavartalanságától, annál inkább válik ennek minden olyan komoly megzavarása, amilyené nagy tömegek sztrájkja lehet, országos bajjá, politikai eseménynyé. A gazdasági fejlődésnek egy bizonyos fokán az a gondolat támad azután, hogy a sztrájk is használatos politikai harci fegyverül. Ilyen gyanánt föllépett már Franciaországban, Belgiumban, Olaszországban és nevezetesen Oroszországban, ahol sikerrel alkalmazták. A jövődő forradalmi harcaiban kétségtelesen nagy szerepet fog játszani.

Már régen ezen a véleményen vagyok. Az 1891. évi új pártprogrammról írt cikkeimben (Neue Zeit

1890—1891, 50. szám, 757. oldal) már rámutattam arra a lehetőségre, hogy „bizonyos körülmények között, ha nagy ügy eldöntéséről van szó, ha hatalmas események rázták föl a munkástömegeket, kiterjedt munkabeszüntetések nagy politikai hatást válthatnak ki“. Ezzel természetesen nem akarok az anarchisták és a francia szindikalisták értelmében való általános sztrájk mellett szót emelni. Ezek az általános sztrájkkkal, a proletárság politikai, főleg pedig parlamenti tevékenységét akarják helyettesíteni és benne látják azt az eszközt, amely a fönnálló társadalmi rendet egyetlen nekilendüléssel romba döntse.

Ez ostobaság. Az általános sztrájk abban az értelemben, hogy valamely ország *minden* munkása egy adott jelre tegye le a munkát, a munkásoknak olyan egyértelműségét és szervezettségét föltételezi, amelyet a mai társadalomban aligha lehet valaha is elérni és amely, ha egyszer elérhető volna, olyan ellenállhatatlanná válna, hogy az általános sztrájkra már nem is volna szükség. Az ilyen sztrájk azonban egyetlen lendülettel nemcsak a fönnálló társadalmat, hanem általában minden existenciát lehetetlenné tenne, a proletárokét még inkább, mint a kapitalistákét, menthetetlenül össze kellene tehát omlania éppen abban a pillanatban, amelyben elkezdené a maga forradalmi hatásának kifejtését.

A sztrájk mint politikai harci eszköz valaha is alig, belátható időn belül azonban semmi esetre sem öltheti valamely ország *minden* munkása sztrájkjának formáját. Nem lehet az a föladata sem, hogy a proletárság politikai harcának egyéb eszközeit *pótolja*, hanem csak az, hogy azokat *kiegészítse és megerősítse*. Olyan idők következnek most, amelyekben a vállalkozói szervezetek tulnyomó hatalmával szemben az elszigetelt nem-politikai sztrájk éppen olyan kilátástalan lesz, mint a kapitalistáktól függő államhatalom nyomásával szemben a munkáspártok elszigetelt parlamenti föllépése. Mindinkább szüksé-

gessé válik, hogy e kettő egymást kiegészítse és együttműködésükből új erőkre tegyenek szert.

Mint minden új fegyvernek, a politikai sztrájknak a használatát is előbb meg kell tanulnunk. Ez nemcsak, hogy nem az a mindent meggyógyító csodaszor, amelynek az anarchisták hirdetik, hanem még csak nem is az a minden körülmények között helytálló eszköz, amelynek tekintik.

Mindezek mellett a harcnak még olyan más eszközei és módszerei is fejlődhetnek, amelyekről ma még nem is álmodhatunk. Egyrészt a szociális harcok iránya, másrészt módszereinek és szerveinek fől ismerése között megvan az a különbség is, hogy az előbbi elméletileg előre kikutatható, míg az utóbbit a gyakorlat emberei előbb megalkotják és az elmélet emberei csak azután figyelik meg és vizsgálják meg jelentőségüket a további harcokra vonatkozóan. A szakszervezetek, a sztrájkok, a részvénytársaságok, a trösztök stb. a gyakorlatból fakadtak és nem az elméletből. Ezen a téren még sok meglepetéssel találkozhatunk.

A politikai fejlődés siettetésének s a politikai hatalomnak a proletárság kezébe való juttatásának eszközévé válhat valamely *háboru* is. A háboru már gyakran bizonyult igen forradalmi tényezőnek. Vannak történelmi helyzetek, amelyekben a forradalomra, a társadalom további fejlődése érdekében, szükség van, a forradalmi osztályok ellenben gyöngék ahhoz, hogy az uralkodó hatalmasokat megdöntsék. Nem szabad a forradalom szükségességét úgy képzelni, mintha a föltörekvő osztályok a kellő pillanatban mindig birtokában is volnának a megfelelő erőnek. A világ, sajnos, nincs ilyen célszerűen berendezve. Vannak helyzetek, amelyekben föltétlenül szükséges, hogy valamely uralkodó osztályt egy másik váltson föl. Az előbbi azonban mégis állandóan el tudja nyomni az utóbbit. Ha ez a helyzet soká tart, akkor az egész társadalom elzüllik és széjjel hull. Ilyen helyzetekben igen gyakran valamely

háboru végzi el azt a föladatot, amelyet a föltörekvő osztály megoldani nem tud. Teszi pedig ezt két uton. Háborut nem lehet a nép minden erejének megfeszítése nélkül viselni. Ha mély szakadék tátong a nemzetben, akkor a háboru az uralkodó osztályt arra kényszeríti, hogy a föltörekvő osztályoknak engedményeket tegyen, őket a közösség dolgaiban érdekeltté tegye és így olyan hatalmat juttasson nekik, amelyet azok háboru nélkül megszerezni nem tudtak volna.

Ha az uralkodó osztály erre az áldozatra nem képes, vagy már elkésett vele, akkor a háboru kifelé könnyen vereséggel végződhet, ami azután megteremti a benső összeomlást is. Romba dönti a hadsereget s azzal romba dönti a kormányzatot, amelynek legfontosabb támasza ez a hadsereg volt.

A háboru ilyenformán gyakran bizonyult a haladás brutális és pusztító, de mégis hatásos eszközének, olyan körülmények között, amikor az egyéb eszközök megtagadták a szolgálatot.

A német burzsoázia, példának okáért, azért, hogy Európa gazdasági súlypontja az Atlanti Óceán partvidékére helyeződött és a harmincéves háboru és következményei révén tulságosan elgyöngült ahhoz, hogy saját erejéből döntse meg a feudális abszolutizmust. A napoleoni háboruk és a Bismarck-korszak háborui mentették meg azután tőle. Az 1848-as esztendő örökségét az ellenforradalmi hatalmak háborui hajtották végre, mint azt már sokszor kifejtették. Az orosz-japán háboru legutóbb is rendkívül sokat tett arra, hogy Oroszországot a forradalom útjára terelje. Nyugateurópa sincs a háboru lehetőségétől teljesen megvédve. Ellenkezően.

Az ötvenes és hatvanas esztendők külső és belső állami ellentétjeihez hasonló korszakhoz értünk el ma. Megint nagy tömeg gyujtóanyag van fölhalmozva. Mind súlyosabbak lesznek a külső és belső politika megoldásra váró problémái; de az uralkodó osztályok egyike sem mer komolyan hozzáfogni a

megoldásukhoz, mert az mélyreható megrázkódtatások nélkül lehetetlen volna és ettől óvakodnak, mert ismerik a proletárság mérhetetlen erejét, amelyet minden nagyobb megrázkódtatás fölszabadíthat.

Az előbb utaltam a benső politikai életnek elposványosodására, amelynek legrikítóbb kifejezése a parlamentarizmus fokozódó leromlása. Azonban e belső elposványosodással együtt halad az európai külpolitika elposványosodása is. Félnék minden erőlyes politikától, amely nemzetközi összeütközésre vezethetne, de nem a háborúnak etikai elítélése okán, hanem attól a forradalomtól való aggodalmukban, amelynek előfutárja volna a háboru. Ezért kormányzóink egész államművészete nemcsak befelé, hanem kifelé is abból áll, hogy minden kérdés megoldását halogassák és a megoldatlan problémák tömegét egymásra halmozzák. Ennek köszönhető, hogy egész sora az olyan államoknak áll még mindig fönn, amelyeket egy tetterősebb és forradalmibb nemzedék már félszázad előtt halálra ítélt, például Törökország és Ausztria. (Közben a Balkán-országok tömérdek vérontás árán megoldották már a török kérdést, fittyet hányva a nagyhatalmak híres „statusquo“-jának, amely e kérdéstől való félelmüknek volt csak a kifejezője. — *A ford.*) Ugyanebből az okból megszűnt a burzsoáziának a független lengyel nemzeti állam iránt való érdeklődése.

Azonban ezek a viharfészek nem tűntek el egészen, minden nap tűzbe borulhatnak, akárcsak a Martinique-szigeti Mont Peleé és pusztító háborukat okozhatnak. Maga a gazdasági fejlődés is új viharfészeket és a válságnak új okait, új ütközőpontokat és háborus bonyodalmaknak új okait teremti meg azzal, hogy az uralkodó osztályokban fölébreszti a piacok monopolizálásának vágyát, tengeren tuli területek meghódításának óhaját és így az ipari kapitalista tőkés gondolkodásmódját a pénztőkés erőszakos gondolkodásmódjával helyettesíti.

A béke egyetlen biztosítéka ma a forradalmi pro-

letárságtól való félelem. Meg kell várni, hogy a halmozódó összeütköző okokkal szemben mennyi ideig tud majd helytállni. Van egész sora az olyan országoknak, amelyekben a junkereknek vagy fináncembereknek skrupulus nélküli brutális klikkje uralodik korlátlanul. Ezek az országok és ezeknek az ellentétjei fenyegetik ma a legerősebben a világbékét. Számolnunk kell belátható időn belül a háboru lehetőségével, ezzel együtt azonban olyan politikai meg-
rázkódtatások lehetőségével is, amelyek vagy közvetlenül a proletárok fölkelésével végződnek, vagy legalább is annak útját egyengetik.

Senki ne értsen félre. Én itt csak vizsgálok, de nem jósolok, még kevésbé pedig fejezek ki óhajtasokat. Azt vizsgálom, hogy mi *jöhet* és nem azt állítom, hogy mi *jön*. És éppenséggel nem kívánom, hogy ez *jőjjön*. Ha a háborúról beszélek, mint a forradalom eszközéről, akkor ez nem jelenti azt, hogy óhajtom a háborút. Ennek borzalmasságai olyan rettenetesek, hogy csak elvakult katonák lehetnek olyan szomorúan bátrak, hogy hidegvérűen követeljenek háborút. De még ha a forradalom nem volna is csak eszköze a célnak, hanem olyan öncél volna, amelynek ára legyen bármily véres, nem volna túl drága, akkor senki lehetne óhajtani, hogy a háboru legyen az az eszköz, amely a forradalmat megteremti. Mert a háboru a legkevesbé gazdaságos eszköze ennek a célnak. Az ellenséges invázió olyan rettentő pusztításokat okoz, olyan óriási igényeket támaszt az állammal szemben, hogy az olyan forradalmat, amely belőle fakad, a leg-súlyosabb föladatok elé állítja, olyan föladatok elé, amelyek nem tartoznak lényegéhez és amelyek átmenetileg mégis majd minden eszközét és erejét igénybe vennék. Ehhez járul, hogy az olyan forradalom, amely háborukból származik, néha a forradalmi osztály tehetetlenségével esik egybe, ha a háboru ezt időnek előtte állította olyan föladatok megoldása elé, amelyekre még gyöngé. A háboru még fokozhatja ezt a gyöngeséget, már azoknak az áldozatoknak révén

is, amelyeket ejt, valamint azon erkölesi és szellemi lefokozás révén, amelyet a háboru a legtöbbször magával hoz. Vagyis az eredmény: a forradalmi kormányzat föladatainak nagymérvű megszaporitása és ugyanakkor erejének gyöngítése. Ezért az olyan forradalom, amely háboruból származik, könnyebben szenvedhet hajótörést vagy hamarabb vesztheti el hajtóerejét, ha nincsen mélyen beágyazva a viszonyokba. Mennyire másként hatott a polgári forradalom Franciaországban, ahol a nép fölkeléséből származott, mint Németországban, ahova a háboruknak egy egész sora vitte be! És a proletárok ügyének sokkal több haszna lett volna a párisi proletárság fölkeléséből, ha azt nem az 1870—71. évi háboru kényszerítette volna reá, hanem csak egy olyan későbbi időpontban következett volna be, amelyben a párisiaknak elegendő erejük lett volna már arra, hogy III. Napoleont és bandáját saját erejükből kergessék el.

Nincs tehát semmi okunk arra, hogy haladásunknak a háboru segítségével való mesterséges siettetését óhajtsuk.

Azonban nem a mi óhajításaink a döntőek. Igaz, hogy az emberek maguk csinálják történelmüket, de nem válogathatják meg tetszésük szerint problémáikat, azokat a körülményeket sem, amelyek közt élnek és azokat az eszközöket sem, amelyekkel problémáikat megoldják. Ha csak az óhajításainkról volna szó, vajjon ki kívánna közülünk a békés ut helyett erőszakot, amelyhez egyéni erőink talán nem is elégségesek, amely talán magunkat is elpusztít? De nem az a mi föladatunk, hogy jámbor óhajításokat fejezünk ki és a világtól azt kívánjuk, hogy azokhoz alkalmazkodjék, hanem az, hogy az adott föladatokat, körülményeket és eszközöket *fölismerjük* és hogy ez utóbbiakat az előbbieik megoldására célszerűen fölhasználni tudjuk.

A valóság kikutatása az alapja a racionális, a célszerű, a gazdaságos politikának. A valóságos viszonyok kikutatása volt az, ami engem már e füzet

első kiadásának leírásánál annak a kifejezésére birt, hogy megint forradalmi korszak elé indulunk; ez a meggyőződésemm hamarabb nyert megerősítést az orosz forradalom kitörése révén, semmint gondoltam.

Ez ellen a „forradalmi romantika“ ellen csak egyetlen ellenvetés lehetséges, amelyet persze annál gyakrabban hangoztatnak, az tudniillik, hogy az orosz viszonyok Nyugateurópa számára mit sem bizonyítanak, mert attól teljesen elütnek.

A viszonyok ezen különfélesége természetesen nem ismeretlen előttem sem, ha mindjárt nem is szabad őket tulozni. Az orosz munkásosztály nem áll olyan mélyen, amint azt általában hiszik. Aminthogy az angol munkásoknak le kell szokniok arról, hogy a német proletárokra, mint valami elmaradt nemzedékre tekintsenek, hasonlóképpen kell ennek történie Németországban az orosz munkásokkal szemben.

De persze, különbségek azért vannak, még pedig hatalmasak. Mindenekelőtt kettőt kell itt tekintetbe venni. Először is Oroszországban a forradalom az uralkodó kormányzat megdöntéséért való harc, a nemzet csaknem minden osztályának ügye volt, neveztesen a parasztságé is, amely a lakosság óriási többségét alkotja. Forradalmi küzdelmében az ipari proletárság nemcsak saját osztályérdekeit képviselte tehát, hanem a nemzet nagy tömegéit. Másodszor pedig Oroszország uralkodó kormányzatának megdöntése elengedhetetlen előfeltétele volt a proletariátus fölemelkedésének nyomorából. Az a hatalmas fegyver, amellyel a proletárság az osztályharcban helyt áll: *tömegeinek szervezése*. Ezt nem hajthatja végre *politikai szabadság, egyesülési és gyülekezési jog és sajtószabadság* nélkül; a szakszervezeti szervezkedés mellett azonban sürgősen szüksége van az önálló politikai szervezetekre is, hogy osztályérdekeit az államhatalommal szemben érvényesíthesse. Ehhez azonban elengedhetetlenül szükséges az általános, egyenlő és titkos *választójog*. Mindezekre a jogokra a proletárságnak éppen annyira szüksége van, mint a

kenyérre és mint a levegőre. Sokkal nagyobb szüksége van reájuk, mint bármely más osztálynak. Ezért minden más osztálynál sokkal erősebben kell minden olyan kormányzat ellen élet-halál harcot vívnia, amely ezen elemi szabadságjogokat megtagadja tőle; minden más osztálynál élesebben kell az abszolutizmus ellen küzdenie.

Más a proletárság helyzete Nyugateurópában. Ott a polgári, azaz a termelőeszközök magántulajdonán álló osztályok lényegében mindazt elérték, amire szükségük van. Vagy csak csekélységekkel elégedetlenek, amelyek kedvéért nem szokás forradalmat csinálni, vagy, ha az adott gazdasági és állami viszonyok súlya alatt tulságosan szenvednek, mint például a kispolgárság és a parasztság egy-némely rétege, akkor csak a termelőeszközök magántulajdonának keretében törekszenek javulásra, ez pedig a termelőmód mai állapota mellett nem jelent mást, mint a mult visszaidézését, reakciós pártok támogatásával.

Mindezek mind szorosabbra zárt harci sorokat alkotnak a proletársággal szemben. Ilyen körülmények között ez utóbbi csak akkor számíthat a győzelemre, ha maga válik a nemzet többségévé. Ez ma már valóban nagymértékben be is következett. Németországban a bérmunkások a kenyérkereső/ háromnegyed részét teszik. A lakosságnak azon rétegei, amelyek forradalom esetén számba jöhetnek, Németországban valószínűen aránylag éppen olyan számosak, mint Oroszországban, azonban sokkal egységesebb érdekű osztályt alkotnak, mint ott. Ez pedig nem olyan különbség, amely a forradalmat Németországban Oroszországhoz viszonyítva nehezebbé tenné.

Nincsen legkevesebb okunk annak a föltevésére, sem, hogy a német proletárság kizsákmányolásának foka kisebb, mint az oroszé. Ellenkezően, látjuk, hogy a kapitalizmus fejlődésével a proletárság kizsákmányolása növekszik. Ha a német munkás sok tekin-

tetben jobb helyzetű is még, mint az orosz, viszont munkájának termékenysége is jóval nagyobb és igényei a nemzet általános életszínvonalának megfelelően szintén jóval magasabbak, úgy hogy a német munkás a kapitalista igát talán még súlyosabbnak érzi, mint az orosz.

Azonban egy tekintetben előtte jár az oroszoknak: *a politikai szabadságnak nagyobb mértékével rendelkezik*, birtokában van annak a lehetőségnek, hogy szakmailag és politikailag szervezkedjék, hatalmas szervezeteket alkosson és így fokozott erőkhöz jusson. Ez leghatalmasabb előnye a nyugateurópai proletariátusnak az orosz proletárság fölött és ez okozza, hogy a nyugateurópai proletár helyzete egészen más a forradalommal szemben, mint az oroszé.

Már Engels is megállapította, hogy ezidőszerint a legjobban akkor járunk, ha kihasználjuk az adott, törvényes alapokat és hogy bolondok volnánk, ha azokat halomra akarnánk dönteni. De éppen ennek a fölismeréséből vonta le azt a következtetést, hogy minél erősebbek leszünk, annál inkább érzik majd ellenségeink magukat arra kényszerítve, hogy az erőszak eszközeihez nyuljanak, hogy a törvényes utat számunkra lehetetlenné tegyék, hogy tehát ők lesznek azok, akik a proletariátust Nyugateurópában a forradalom útjára fogják terelni.

Senki ne essen abba a tévhitbe, hogy a demokratikus formák ez ellen védelmet nyújtanak és hogy a demokratikus államok burzsoáziája a többiekénél békességesebben fogja nézni, miként nő a proletárság a feje fölé. Éppen a demokratikus köztársaságok, Svájc, Amerika, Franciaország voltak azok, amelyek sztrájkolók ellen való erőszakosság dolgában a cárizmus mellett a legmesszebb mentek. A választási hamisítások, a bírói és rendőri terrorizmus terén már ma is Amerikáé a rekord, másrészt a munkáltatószervezetek mindinkább megtanulják a módját a harcoló proletárság egyesülési jogának gyakorlati elkobzására, hogy így azt a kétségbeesésbe kergessék.

Persze egy nem-demokratikus államban, mint például a Németbirodalomban a dolog még egyszerűbb és ott sokkal közelebb van az a veszedelem, hogy törvényhozási intézkedésekkel kobozzák el a választójogot és egyesülési jogot. Akkor azonban nem lehet kétséges, hogy a proletárság olyan élet-halál harcra kénytelen fogni, amely a választójogért folyó pusztá harc gyanánt kezdődhet, amely azonban könnyen táguul ki az egész kormányzat ellen folyó küzdelemmé, vagyis forradalomná.

A politikai szabadságok meglétele Nyugat-Európában tehát éppenséggel nem zárja ki a forradalmat, azonban kétségtelenül más *kiinduló pontot* juttat neki, mint Oroszországban. Mig amott a proletárság forradalmi föllépésének kezdettől fogva *támadónak* kellett lennie, mert a meglévő rombadöntése előfeltétele volt minden üdvös cselekvésnek, addig a nyugateurópai proletárságnak az a föladata, hogy azt a kis politikai szabadságot, amelyet megszerzett, megtartsa és kihasználja; föllépése tehát e tekintetben legelőbb is a meglévő *védelméből* áll. Azonban diadalmas akciót, pusztá védekezéssel nem lehet keresztülvinni. Minél inkább csonkitják meg a meglévő szabadságokat az ellenfelek és minél inkább korlátozzák a proletárság szervezeteit, annál közelebb jön az a pillanat, ahol az kénytelen áttérni a támadásra és ezzel forradalmi harcot kezdeni.

Semmiképpen sem szabad itt, Nyugat-Európában, átengedni magunkat annak a hitnek, mintha a kapitalizmusnak a szocializmushoz való átmenetének legsúlyosabb nehézségei már mögöttünk volnának, mintha a meglévő politikai szabadságok biztosítékot nyujtanának nekünk a szocializmus felé való békés továbbfejlődésre. Bármennyire örvendetes volna is ez, sajnos, nem látok lehetőséget ennek a nézetnek az igazolására. A legnagyobb és legsúlyosabb föladat, a politikai hatalomért való harc, még vár reánk és csak hosszú és kemény küzdelemmel lesz majd eldönthető, amelyben valamennyiünknek

minden erőnket a legmesszebbmenően meg kell majd feszítenünk.

Nem lehet a proletárságnak rosszabb tanácsot adni, mint azt, hogy már most szereljen le, hogy így elősegítse a polgárságnak állítólagos előzékenységét. Ez a mai helyzetben semmi egyebet nem jelentene, mint kiszolgáltatását a burzsoáziának, szellemi és politikai függésbe hozatalát tőle, elgyöngítését és lefokozását és képtelenné tételét arra, hogy nagy történelmi föladatainak megfelelhessen.

Hogy ez nem tulzás, arra az angol munkások szolgáltatnak bizonyítékot. Sehol sem nagyobb számu a proletárság, gazdasági szervezettsége sehol sem fejlettebb, politikai szabadságai sehol sem nagyobbak, mint Angliában. És mindezideig sehol sem gyengébb politikailag a proletárság, mint ott. Még rövid idővel ezelőtt is nemesak, hogy minden önállóság híján való volt a magas politikában, hanem még legközelebbi érdekeit sem tudta megvédeni.

A már többször idézett Webb házaspár, amely forradalmiság szempontjából bizonyára nem gyanus, itt is szolgáltatson emellett tanubizonyyságot: „Az utolsó tiz esztendő föllendülése idején“, mondják a már említett cikkben, „az angol munkás résztvétele a „munkáspolitiká“ terén lassanként megcsappant. A 8 órás munkanap és a Fábíánusok módjára való konstruktív szocializmus, amelyek 1890—1893-ban a szakszervezeteket nagymértékben foglalkoztatták, lassacskán eltűntek gondolatkörükből. A munkásképviselek száma az alsóházban nem szaporodott.“

Még ellenfeleik legujabb korbácsütései sem tudták hosszú ideig fölrázni az angol proletariátust. Némák maradtak, amikor szakszervezeteiken erőszakot tettek, némák maradtak, amikor kenyerüket megdrágították. Csak a legujabb időkben erősödött meg az angol munkások között a reálpolitika legyőzésének irányzata. A szakszervezeteket szociáldemokrata

szellem töltötte el és a liberalizmussal szemben önálló munkáspárttá alakultak.

A politikai erő hanyatlásával együtt azonban, az előző reálpolitika kapcsán, lépésről-lépésre haladt az erkölcsi és szellemi hanyatlás is.

A proletárság erkölcsi ujjászületéséről beszéltem előbb, amely a modern társadalom barbárjaiból kulturánk föntartásának és továbbfejlesztésének leghatalmasabb tényezőjét teremtette. Azonban csak ott emelkedett ilyen magasra, ahol legélesebb ellentétben maradt a burzsoáziával; ahol a politikai hatalomra való törekvés föntartotta benne azt a tudatot, hogy hivatása önmagával egyetemben magasabb fokra emelni az egész társadalmat. Itt is látjuk Anglia példáján, hogy hova jut az a munkásosztály, amely lemond a forradalomról és csak reálpolitikát üz, amely ideáljait kacagva akasztja a szögre és elhárít magától minden olyan harci célt, amelyet nem lehet fontokban és shillingekben kifejezni. Még polgári körökben is panaszkodnak az angol munkások elitjének erkölcsi és szellemi hanyatlásáról, amely hűségesen követi a burzsoázia hanyatlását és amely elit ma alig áll másokból, mint kisburzsoákból, akikről csak a valamivel nagyobb kulturátlanság különbözteti meg őket és akiknek legfenségesebb ideáljuk az, hogy uraikat majmolják. Majmolják alakoskodó tiszteletreméltóságukat, a bármily módon megszerzett vagyon csodálatát és azt az esztelen és szellemtelen módot, amellyel szabad idejüket töltik. Osztályuk fölszabadítását oktalan álomnak tartják, ellenben a labdarugás, a boxolás, a lóverseny és mindenféle fogadások mélységesen fölizgatják őket, ezek kötik le egész szabad idejüket, minden szellemi és anyagi erejüket.

Hiába próbálták őket etikai prédikációkkal magasabbrendű világfölfogásra és nemesebb törekvések megértésére nevelni. A proletárság etikája a maga forradalmi törekvéseiből folyik, ez erősíti és ez nemesíti meg. A forradalom eszméje az, amely a proletár-

ságnak súlyos lealázottságából való azt a csodálatos fölemelkedését teremtette meg, amely a XIX. század második felének legnagyobb szerü eredménye.

Ehhez a forradalmi idealizmushoz ragaszkodjunk mindenekfölött és akkor, következék el bármi is, a legsúlyosabb megpróbáltatásokat is el fogjuk viselni, a legnagyobb szerübb föladatokat is meg fogjuk oldani és méltóak leszünk arra a nagy történelmi hivatásra, amely reánk vár.

A Népszava-könyvkereskedés

Budapest, VIII, Conti-utca 4. sz.

kiadásában, a „Munkáskönyvtár“ sorozatában legközelebb megjelenik **Kautsky Károly** műve:

A szociális forradalom.

Két füzetre oszlik. Az első füzet: „Szociális reform és szociális forradalom“, a második: „A szociális forradalom után“. Mindkét füzet szoros benső kapcsolatban áll egymással. Az első füzetben a szociális forradalom fogalmáról, fejlődéséről és változásairól van szó és azt a kérdést tárgyalja, hogy ezek a változások lehetetlenné teszik-e a jövőben a forradalmat vagy annak egy új típusát készítik-e elő? A második füzet azokat a feladatokat vizsgálja, amelyeket a proletárságnak a forradalom után meg kell oldania s e feladatok nehézségeit és megoldásuk eszközeit tárgyalja.

Legközelebb megjelenik a második füzet:

A szociális forradalom után.

Irta: Kautsky Károly.

Fordította: Garami Ernő.

A Népszava-könyvkereskedés

Budapest, VIII, Conti-utca 4. sz.

kiadásában, a „Munkáskönyvtár“ sorozatában legközelebb megjelenik a következő mű:

A proletárság osztályharca

Irta: **Parvus.**

Fordította: **Garami Ernő.**

Első füzet: **A szakszervezeti harc.**

Második füzet: **A kapitalista termelés és a proletárság.**

Harmadik füzet: **A szociáldemokrácia és a parlamentarizmus.**

Negyedik füzet: **A szocializmus és a szociális forradalom.**

Ötödik füzet: **A munkásság és a munkáltatók.**

Hatodik füzet: **Az eszmékkel való harc a szocializmus ellen.**

E hat füzet mindegyike külön-külön önálló és önmagában is befejezett egész, azonban egymással szorosan összefüggnek, egymást kiegészítik s így együttevée olyan teljes munkát alkotnak, amely a proletárság küzdelmeinek minden fontosabb problémáját felöleli és azokat tudományos színvonalon, de mégis népszerűen fejtegeti.

